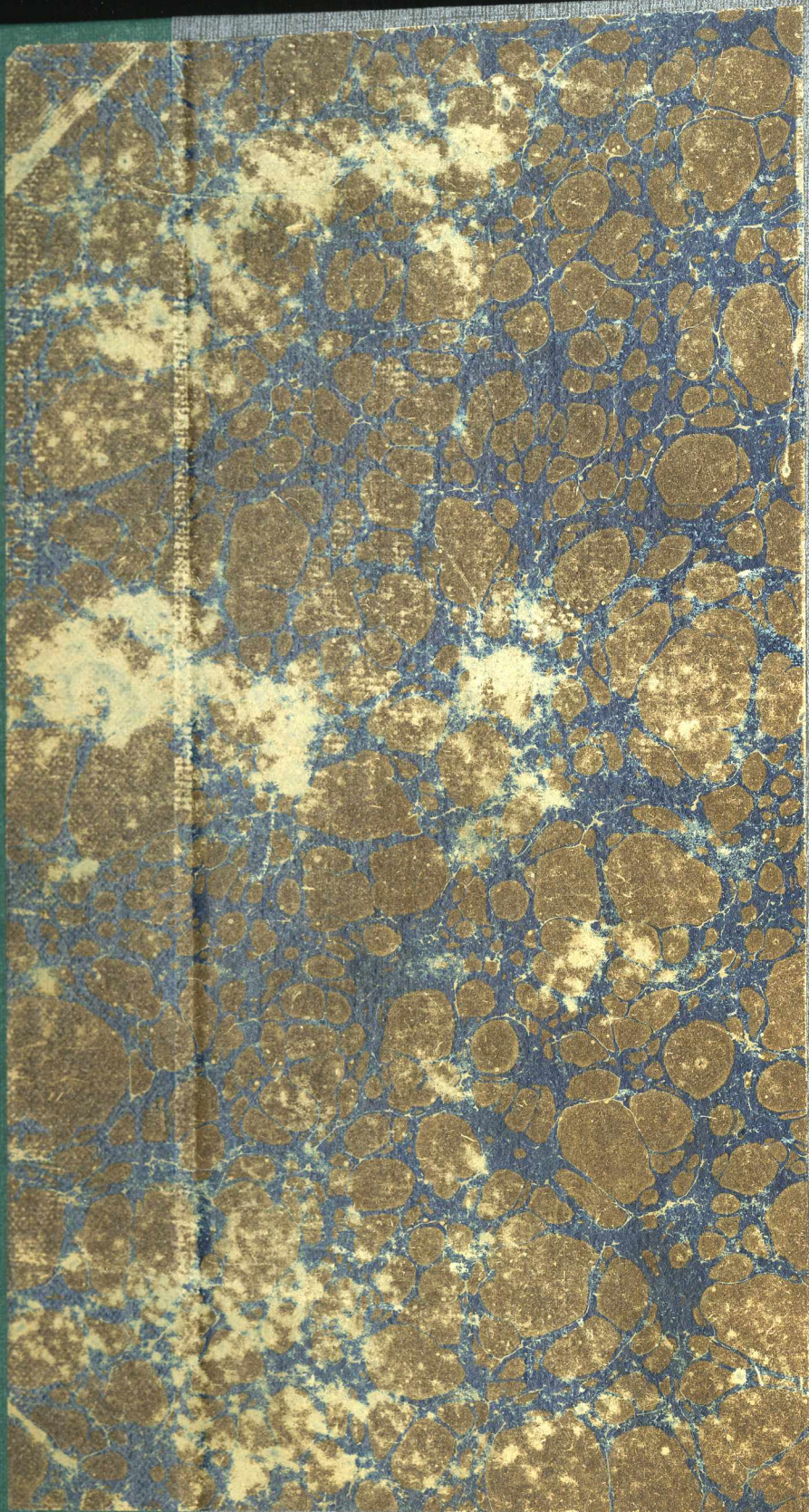
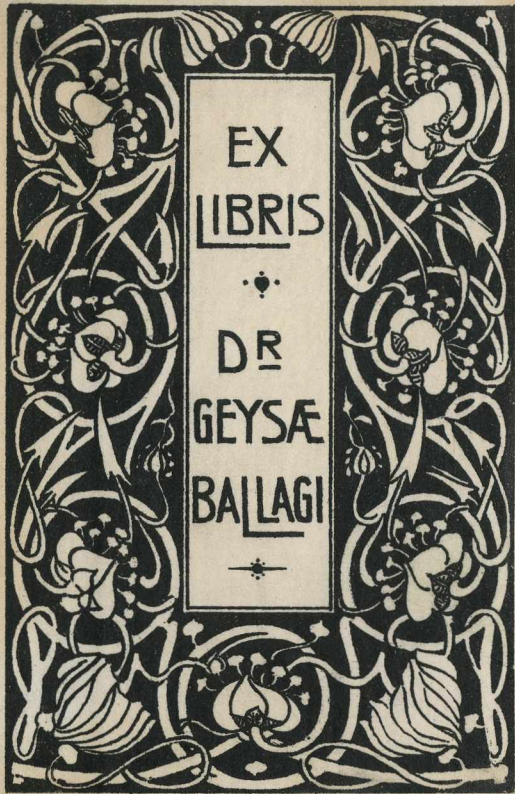
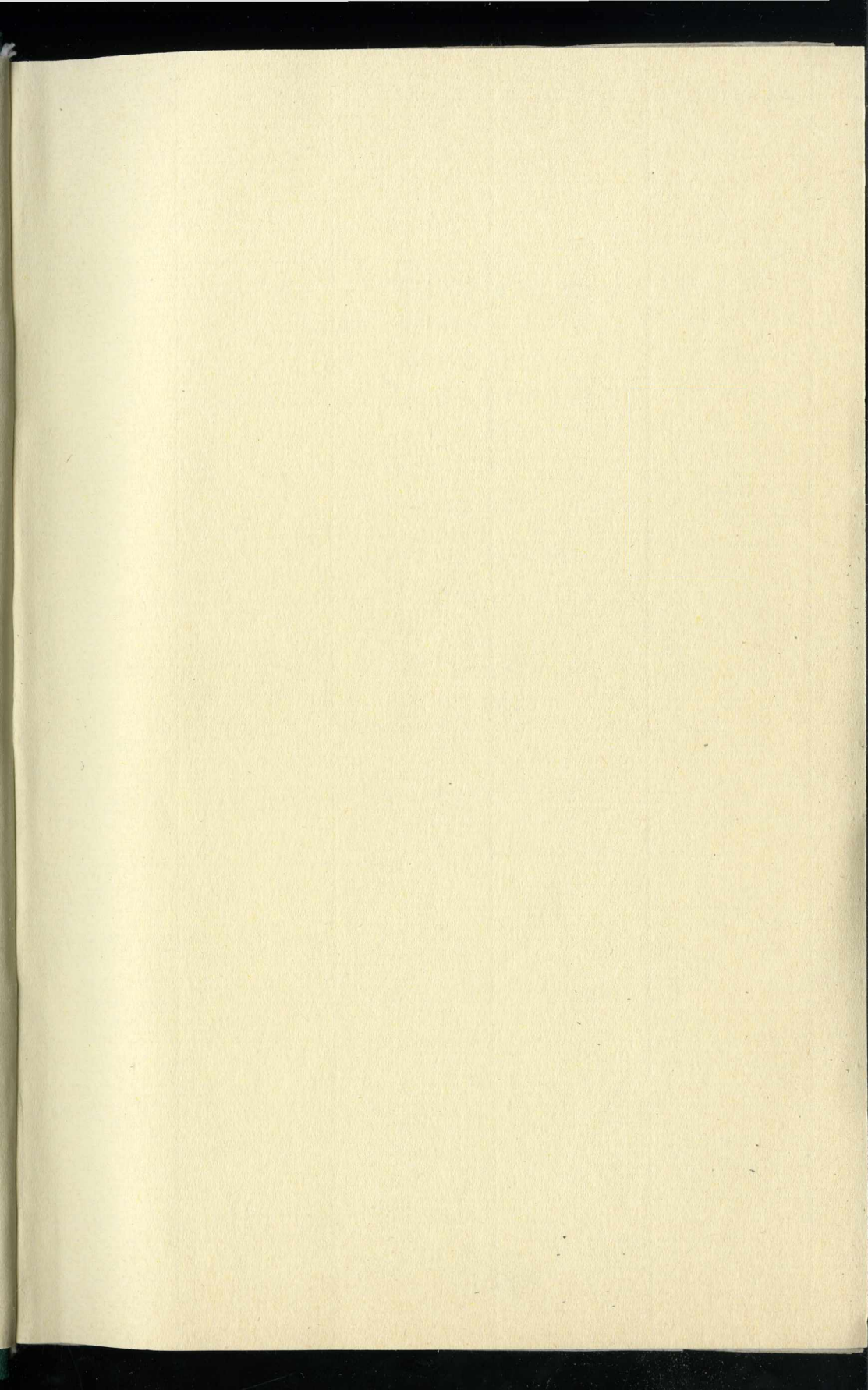

Politikai
Törpíratok.

121.

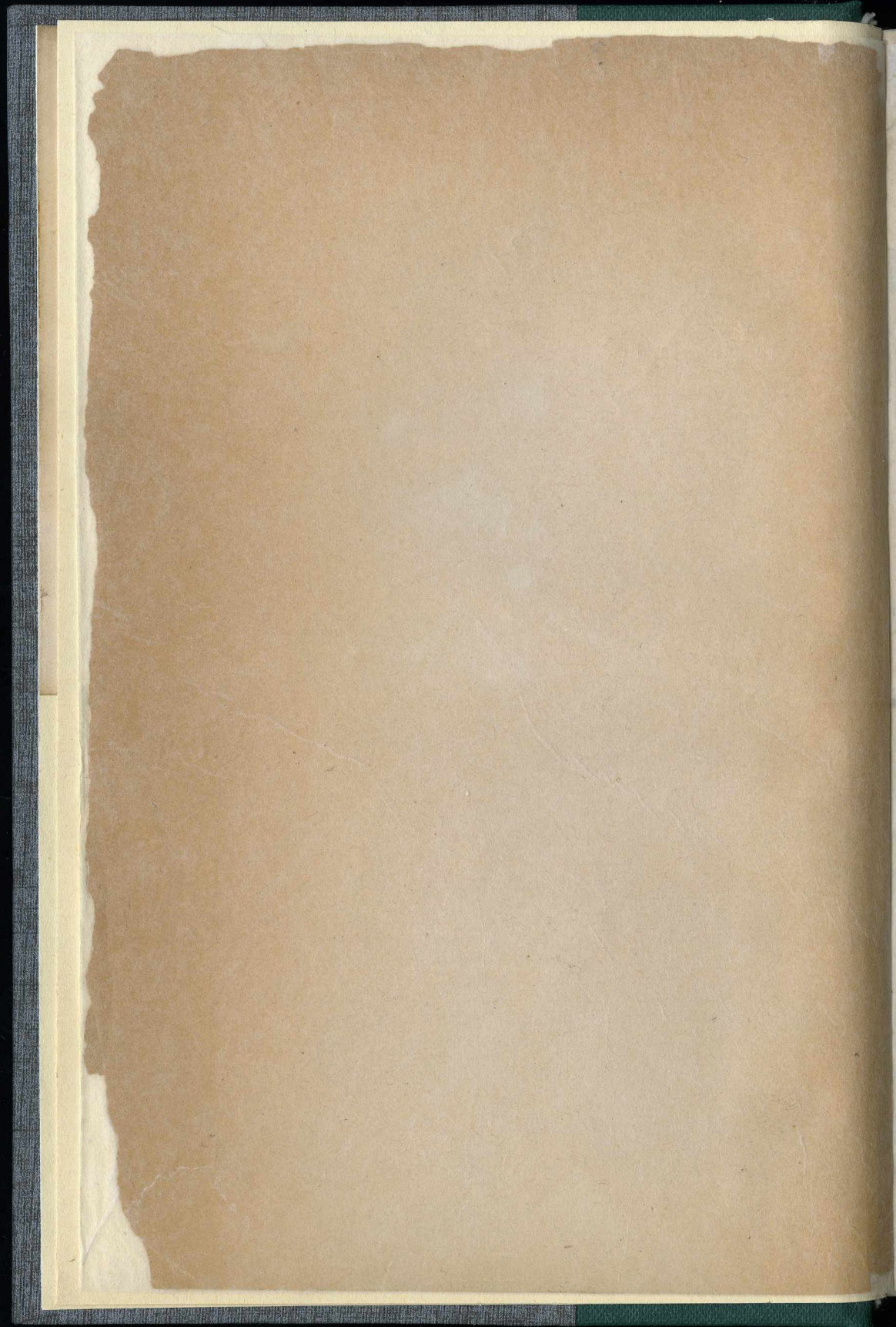

- 1.) 001 0006 814 099
- 2.) 001 0006 814 198
- 3.) 001 0006 814 204
- 4.) 001 0006 814 211
- 5.) 001 0006 814 228
- 6.) 001 0006 814 341
- 7.) 001 0006 814 358
- 8.) 001 0006 814 372
- 9.) 001 0006 814 365
- 10.) 001 0006 814 389
- 11.) 001 0006 814 402
- 12.) 001 0006 814 419

1045 - 1056¹²¹

1. Adatok Magyarország bővebb ismeretéhez. Fáy András. 1854.
2. A belga-bank magyarországi működete, Zvanka Zsuzs alatt. 1865.
3. Die Verwaltung des Fürst Esterházy'schen Vermögens durch Fr. Franz Tichy. 1865.
4. ^(Aldor Zsuzs) Kék könyv vagy a keposvári uradalom a hg. Esterházy családja elött és után.
Cassius. 1866.
5. Népbank s ezzel összekötött lakóhelyvidék terve. Lengyel Antal. 1867.
6. Solon adókövetéséről. Tilly Zsán. 1867.
7. A felekereti iskoláztatás rendjei. Bánhegyi Zsuzsán. 1870.
8. Az egyház és a hársóság. Egy pap. 1870.
9. Hígyj, de megéred kinek! Magyar Fejenc. 1871.
10. A joghivatalaink oktatási reformjainak kérdései. Dr. Dell'Abami Rensó. 1879.
11. Mit tegyünk az ellenünk intézett támadásokkal szemben? Dr. Kohn Sámuel. 1880.
12. Magyarország és a dilorlós tartományok. Székelyessy Kálmán.

121
1045

A D A T O K

MAGYARORSZÁG BŐVEBB ISMERTETÉSÉRE.

ELŐZŐ.

✓ FÁY ANDRÁSTÓL.

1.

PESTEN, 1854.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL

(Aldunator, kegyesrendiek épületében.)

121.

A D A T O K

NAGYARORSZÁG BÜNTETŐ TÖRVÉNYSZABÁLYTÁRÁNA

D^e BALLAGI GÉZA.

PÉTEŰ, 1884.
NYOMATOTT BÉMEI L. SZ. KÖNYV-ÉRTESZÉSI
(Alkotmány, törvények, rendszabályok)

ELŐSZÓ.

A népesség-tannak (populationistica) sok oldalú használatossága mind azokra nézve, kik a kormányzás, népismertetés, s köz egészségi állapot pályáira és gondjaira hivatvák, valamint azokra nézve is, kik hazájokat bővebben ismerni, az emberi élet s a természet csodás rendtartását, s abban nyilvánuló isteni bölcs igazgatás jelenségeit nyomozgatni szeretik, — volt azon fő rúgó, mely engemet, aggott koromra is, adataim közlésére birt. Dolgozatom nem annyira befejezett munka, mint gyep-törés; mert Fejes Jánosnak, Pesten, 1812-ben, latin nyelven megjelent ily czimü munkája: „De populatione in genere, et in Hungaria in specie“ szük tere s még szűkebb adatainál fogva, literatúránk e töretlen pályáján, még kísérletnek is kevés volt; s a statisticáinkban itt ott előforduló egyes érintések, csekélyebb alaposságokon nyugosznak, mintsem biztosabb fonalul szolgálhatnának. — Czéлом a jelen közlésben egy-

résről az volt, hogy becses s nem kis fáradsággal gyűjtött adataim veszőbe ne menjenek, másrésről, hogy pályanyitáshoz által az ország készlethez lelkeszeit, orvosait, statisticusait — mert külföldön is ezen urak mívelték leginkább e pályát — e nembeli bővebb kifejtésekre buzdítam. Mennyire érendem elcélomat, az idő mutatja meg.

ELŐSZÓ

A népesség (population) sok oldalán hasznosnak, mind az orvosi nézet, kik a kormányzás, nép-
ismertetés, s közegészségi állapot pályáira és gondjaira
hivatnak, valamint az orvosi nézet is, kik hazájokat bővebb
ben ismerni, az emberi élet s a természet csodás rendjeit
társa s abban nyilvánuló isteni bölcs igazgatás jeleit meg
nyomozni szeretik — volt azon fő tárgy, mely engem
met, s egykoron az adataim közlésére a Dr. Dolgostom
nem annyira kérték mint a közérdeket, mert a
jes társaság Pesten, 1812-ben, latin nyelven megjelent
ly ezint munkája: „De populatione in genere, et in Hun-
garia in specie” s azk teré a még inkább adataim fő tárgya,
literatúránk e területen pályáján, még később is kevés
volt a statisztikáinkban itt előforduló egyes értekek,
csaklyebb alaposságokon nyugoznak, minsem általános
főntalul közlő munkánk. — Ezélen a jelen közlésben egy-

I.

A hazai első Takarékpénztárnak, 1847-iki január hónapban tartott közgyűlésében, szóba hoztván egy ezen intézettel egybekötendő, noha külön kezelendő, s kölcsönösség elvére alapítandó Életbiztosító intézet létesítése: ajánlatot tettem a czélzott intézet alaptervének és szabályainak általam leendő kidolgozására. Egyelőre csak általános fogalmaim lévén vállalkozásom nehézségei felől, nem valék ajánlkozásomnál még képes számot vetni erőmmel s különösen meggyengült szememmel; s a részletes, valóban súlyos nehézségek, inkábbára csak magánál a munkánál merültek fel, s alkalmazásnál tüntek lelkem elébe. Nem említve a mathematicai számításoknak csaknem ujonnan szükségelt begyakorlását, a kölcsönösségre alapított élet-biztosításokat, főkép Németországban, még újabb eszméüeknek és alkotásuaknak találtam, mintsem tapasztalás-edzeten kalauzúl szolgálhatnának; e mellett szívesen titkolódnak azok belső szerkezeteikkel, s még szívesebben tévesztéseikkel. A magyarországi populationistikáról, nevezetesen: halálózásról, éghajlatnak, élelemódnak, erkölcsiségnek, városi és falusi aránynak, betegségek nemeinek stb. befolyásairól a halandóságra nézve, és sok más idevágó körülményekről, semmi vagy csak igen kevés használható és biztos adatok fekvének előttem. A felállítás tervezetének más számtalan nehézségeit nem is emlitem.

Az életbiztosítások alapját, a valószínű halálozások kiszámítása teszi, s ez egy alkalmas, hiteles, és tapasztalással telhetően egyező felvett halálozási táblán alapszik; ennél fogva a magyarországi tapasztalati adatokat teljesen mellőznöm lehetlen vala. Legkönnyebb munkám fogott volna ugyan lenni az, ha metszve, nem oldva a csomót, a fejérvári kísérlet példájára, mely nem legczélszerűbben a hannoverai mintát és halálozási táblát vette fel — valamelyikét fogadtam volna el intézetem számára a külföldi halálozási tábláknak; de több életbiztosítási intézeteknek, nevezetesen a lipcseinek s koppenhágainak — mik az idegen halálozási táblákat, később, mint teljesen haszonvetleneket, elvetni kénytelenítettének — példáin okúlva, ezt veszélyes kísérletnek tartottam, s eltökéltem magamat: neki hajtani a csaknem óriási nehézségekkel járandó munkálatnak, s begyűjtendő hazai adatok után, telhetően hiteles és biztos magyarországi halálozási táblát készíteni el; mely ha nem épen vaktában leendne is használható a felállítandó intézet által — miként nem is létezhetik halálozási tábla, mely teljesen mindenben beütne valamely biztosító intézet tapasztalataival, már csak azon oknál fogva is, hogy a halálozási tábla öreget, gyermeket, beteget, stb. egybefoglal míg az intézetekbe némi válogatással szoktak az emberek beállani és felvétetni — de legalább egy pár év alatt könnyebben történhetvén meg hazai adatok és hazai tapasztalatok után az összehasonlítás, könnyebben eshetik meg a kellő kiigazítás és tájékozhatóság is, mint idegen tábla után. E végre körül-belül mintegy 700 felszólító levelet intéztem s küldtem 1847-ben szét az országban, a Tisztelendő, Tiszteletes urakhoz és Rabbikhoz, tisztelettel megkérvén őket, hogy az idves czél elérhetése végett, nekem egyházaiknak, 10 évi (1837-től bezárólag 1846-ig) életkorul életkorra szóló halálozásai-

kat, a felszólításokhoz mellékelt minták szerint beküldeni sziveskedjenek. Hálásan kell elismernem, hogy felszólításomat a legkészebb buzgalom követte, s kettőnek kivételével mind beküldettek a kívánt adatok. Azonban a beküldettek nem valának általánosan használhatók; némelyeken kisebb nagyobb mértékben volt észrevehető a kellő pontosság hiánya. Kiválogatván a használhatókat, miután Magyarországon, körül belül 640 nagyobb kisebb királyi és mező-városban, mintegy harmada lakik az ország népességének, városaink viszonya és aránya pedig falvainkhoz, nem az, mi azon országokban, mikben a kereskedelem, gyáripar és kézmivesség teljes virágzásban állanak, sőt egy pár nagy várost kivéve, városainkban, a nagyobb népességen kívül oly csekély városiasság mutatkozik, azoknak éltmódjuk és foglalkozásuk oly kevéssé üt el falvainkétól, hogy azok és ezek közt szorosb választalat vonni fel, nem tarthatám szükségesnek — kétszeri kísérlet után, a készítendő magyarországi halálozási táblára nézve föl vettem:

Városi népességet . . .	150111
Nagyobb mezővárosit . . .	265000
Kisebb mezővárosit . . .	120115
Falusit és apró városit . . .	540242
Összesen	1075468

Ezen mennyiség, egyházak szerint oly városokból és falvakból vétetett, melyek összesen körül belül 1500000 lakossal birnak, kiket az arányra nézve, fölvevett egyházaik mintegy képviselnek. A fölvevett népességből ismét, a 10 év alatt történt öszszes halálozási esetek = 352144 vétettek számítási alapul, s ezen fölvételek mellett készítettem, Süssmilch, Baumann, Brune, Deparcieux stb. mintáik után, az † alatt álló magyarországi halálozási táblát.

A fölvetett évek (1837—1846) rendeseknek, noha a próbált járványoktól nem épen teljesen menteknek mondhatók. — A fölvetett népesség és halálozási esetek, minden esetre oly tetemes számot tesznek, millyet csak igen kevés populationista volt szerencsés felhasználni.

II.

Népesség-tani általános adatok, mik különféle europai rovat-lapok kivonatai és összehasonlításai után, Babba-ge, Süszmilch, Baumann, Malthus, Bernoulli, s más jeles e szakbeli tanárok által, az életbeni tapasztalatokkal egyezőknél találtattak, mintegy ezek:

Bizonytalanabb s véletlenebb valami a világon nem létezhetik, mint egyes embernek élete. Tapasztaljuk, hogy gyermekek, serdültek és öregek, minden korszakaiban halnak az életnek; ezer meg ezer nyavalyák, balesetek, véletlenségek ólálkodnak az ember élete után, s egyikünk sem mondhatja csak a jövő percet is sajátjának. Szinte így bizonytalanság és véletlenség, születésünk is; történeteszerűnek látszik a született csecsemőnek fi- vagy nő-neme is, a házasságok kötése stb. S ki hinné első tekintettel, hogy mind ezekre nézve a természetben a legszebb rend uralkodik, mellyet az isteni gondviselés, a maga szent céljának elérése végett fentart? Ezen cél, miként Móses azt előadja, az, hogy az emberi nem szaporodjék és töltsen be a földet. Ezen rend kiterjed nem csak a születésre és halálózásra, nem és életkor arányaira, hanem még a ragályok, betegségek, háborúk s más ártékonyságok dúlásaira nézve is, mihelyt nem egyes embert, várost, tájat, hanem tartományokat, nagyobb ember-tömegeket, és több éveket diametrális számitásaikkal, veszünk fel vizsgálódásunk

alapjául; miben annál biztosabban érünk czélt, minél nagyobb ember-tömegeket s minél több éveket használunk fel. Ha ki valamelyik világrésznek p. o. Európának, vagy általában az egész emberiségnek, születési és halálozási rendét, arányát kívánná nyomozgatni, természetesen szabadságában, sőt kötelességében fogna állani, különböző éghajlatú, életmódú, távolságú népeiséget vennie össze, hogy diametralis számítását megtehesse; de ki egyes tartománynak, vagy városnak rendét, arányát veszi nyomozás tárgyául, ovatosan kerülje a heterogeniségeket, ne vegyen fel apró társulatokat, csekély számú népeiségeket, sem egy két esztendő s tán ragályost is, számítása alapjául. Ha azonban 10, 20 s több évet foglal együvé, ezek közt egy kisebb ragályos év is el fog vegyülhetni, anélkül, hogy az a normalis rendet bolygatná.

A) születés.

aa) Süszmilch, a népeiségből minden 30 lélekre egy szülöttet vesz fel; de Bernoulli egész Europa népeiségére nézve, minden 28 ra számít egy szülöttet.

bb) Évenként a szülöttek fölöslege a halottak felett, közép számmal $\frac{3}{10}$ tesz. Ezen fölösleg alkotja a népeisédes gyarapodtát.

cc) Rendesen ugy anya-könyveinkben, mint kimutatói lisztáinkban, egyedül a kereszteltettek szoktak vétetni születetteknek; holott nem megvetendő számot tesznek az idétlenül és halva születettek is. Ennélfogva Süszmilch tapasztalat után azt tanácsolja annak, ki a szülöttek teljes számát tudni ohajtja: vessen a halottak minden százára négyet, vagy is ezerre negyvenet, s adja ezt a szülöttek számához.

dd) 60 — 70 született közt születik egy iker-gyermek; s 16 — 17 házasság között esik egyre egy iker-gyermek.

ee) Párisban a születettek közül minden 8-ik, házas-

ságon kívüli; Németország nagyvárosaiban minden 10-ik, kis városaiban és falvaiban pedig minden 16-ik.

ff) Ha valamely évben több új házaspár kelt össze, a rája következőben több lesz a születés; mert új házasságok jobban szaporitnak mint a régiek. Szűk esztendőben rendszeren kevesebb pár kel össze.

gg) Rendszeren minden $4 \frac{1}{2}$ házasság ad évenként egy gyermeket, vagy is minden házasságból $4 \frac{1}{2}$ év alatt születik egy gyermek.

B) Halálozás.

aa) Rendes évben, várost falut egybe véve, minden 36 lélek közül hal el egy. Tudniillik falusiak közül 40—45, városiak közül $\frac{1}{32}$, $\frac{1}{28}$, sőt $\frac{1}{25}$ is, a város népességéhez és egyéb körülményéhez képest.

bb) Az élet különböző korszakaiban történő halálozásokra nézve, körül belül ezen arány áll: fele a szülötteknek mintegy 20 éves korban hal el, 20—40-ig valamivel több mint $\frac{1}{9}$ része az egésznek; 40—60-ig már sebesebb az elhalás, s mintegy $\frac{1}{6}$ része hal el az egésznek; 60—80-ig valamivel több mint $\frac{1}{6}$ része. Falun halkabban megy a halálozás; fele a szülötteknek 24 éves korban hal el. Falun gyermeki és ifui korban kevesebben halván el, természetesen tovább élnek az emberek; s mint-hogy 60 éves korig kevesebben halnak el, 60-on felül aránylag többen halnak el mint a városokban, tudniillik mikor falun 271 hatvanonfelüli öreg hal el, akkor kis városokban csak 193, és nagy városokban 159.

cc) Kitudhatni nagy valószínűséggel egy tartomány összes népességét, ha 10 évet vévén fel, annak közép halálozását kipuhatoljuk, s azt 36-al sokszorozzuk; nem különben, ha a szülöttek közép számát 30-al sokszorozzuk, a quotiens kiadandja a lelkek összes számát. Még biztosabb működés e czélra: külön sokszorozni 36-al és 30-al

a halottak és szülöttek számát, a két quotientst összeadni, s az összegnek felét venni.

Baumann, ha csak egyes tartományt veszünk fel, nem pedig több tartományokat vagy egész Európát, nem kívánja általános közép számul vétetni a halálózásra nézve a 36-ot; mert ugymond, nagy népességből aránylag több hal el, minthogy szűkebb a tér, s vesztegetettebb az erkölcsiség; továbbá oly tartományban, melynek fris, egészséges a levegője, kevesebben hálnak el, mint a nedves és alacsony fekvésűben; nem különben olyanban is, melyben aránylag kevesebb a város, főkép nagy, és szántó-vető tartományokban szinte kevesebben hálnak el mint a hajózókban, s keletiekben többen mint a nyugotiakban.

Az egész europai népességre nézve, illy halálózási arányok is adatnak elő:

1000 szülött közül el hal az első 18 évben . . .	500
19-től 37-ig.	100
37-től 51-ig	100
51-től 62-ig	100
62-től 72-ig	100
72-től 79-ig	51
79-től 84-ig	25
84-től 90-ig	16
90-en túl.	8
Összesen	1000

Továbbá: 8 szülött közül éri el egy a 70-ik, és 23-közül egy a 80-dik évet.

Graunt $\frac{1}{50}$ -re teszi rendes években a falusi halálózást, a városit $\frac{1}{38}$ — $\frac{1}{39}$ -re. Ez igen csekély halálózás fogna lenni általánosságban véve. — Süszmilch valószínűben így határozza meg, számos rovat-lapok kimutatása után a halandóságot:

Falun rendes években $\frac{1}{42}$ — $\frac{1}{43}$, vegyes években $\frac{1}{38}$, közép számmal $\frac{1}{40}$.

Kis városokban $\frac{1}{32}$.

Nagy városokban, mint Berlin $\frac{1}{28}$.

Még nagyobbakban, mint London, Roma, $\frac{1}{24}$ — $\frac{1}{25}$.

Nagyát kicsinyét a városoknak egybe véve $\frac{1}{30}$.

Egész nagyobb tartományokra nézve, falukat, városokat egybevéve $\frac{1}{36}$.

dd) Nagyobb ragályokat kivéve, a falusi legnagyobb halálozás sem ér fel a nagy városi legkisebb halálozással. Nagy városokban rendszeren többen halnak el mint születnek, s azoknak népességét a betelepések szokták pótolgatni. Okai ennek: a fényűzés, kicsapongások, számos nőtlenség, vesztegetettebb lég, stb. Berlinben a halálozás $\frac{1}{28}$, Romában és Londonban $\frac{1}{24}$ — $\frac{1}{25}$. Azonban a magyarországi nagy városok ezeknek osztályába nem esnek. Nálunk sokkal csekélyebbek a falusi és városi halálozási arányok különbözőségei.

ee) Ragályban, falukon a kellő orvoslás hiánya és divatozó babonás kuruzsolások, városon pedig a romlottabb lég és szűkebb tér s rendetlen kicsapongások, alkalmasint kiegyenlítik egymást.

ff) A törvényes házasságokból származott szülötteknek fele része, körülbelül a 18-ik korévnél hal el; míg ellenben a házasságon kívülieknek fele, már a második korévben elköltözik. Ez utóbbiak közt halva született is több találatik; minek különösen a szem előli rejtőzés s e végetti szoros füzések, és elhajtási kísérletek stb. lehetnek okai.

gg) Körül belül 112 gyermekágyasnő közül hal el egy. Más számos okokon kívül munkál erre a haláltóli félelem és család-eltarthatási aggodalom, s korai fölkelés is.

hh) Nagy városokban, rendszeren 10,000 halott közt, 3000-t tesz az első évbeni gyermek-halálozás.

Okai ennek :

- a) A szülék elpuhított gyöngesége.
- b) A dajkák sokasága, kik úgy nevelt, mint saját gyermekeiket elhanyagolják.
- c) Sok házasságon kívüli gyermek, fényűzés és szükség stb. Némelyek, ide számítják a lelencz-házakat is, joggal-é vagy jogtalanul? a szakértők határozzák el.
- d) Feslettebb élet.
- e) Étel italbeli rendetlenkedések.
- f) Szoros lakás miatt romlottabb levegő.
- g) Számos család ügyefogyott szegénysége, s e miatt betegségekben kellő ápolás hiánya stb.

ii) Ha egy országban az emberek gyéren érnek élemedett kort, ha a szülöttek számosan hálnak el korán, s ha a szülöttek közül 100, már néhány év mulva felére vagy harmadára olvad le: abban nagy a halandóság. Azonban ha ezt biztosabban akarjuk megtudni, a fölvelt rendes éveknek közép számait kell vennünk, mind a népességre, mind a születőkre mind pedig halottakra nézve.

kk) A halálozási rovatlapok kimutatásai után, Bernoulli ezen tapasztalatokat adja :

a) A civilizatio, egy század óta, a növekedett fényűzés daczára is csökkentette a halálozást, mint ezt különösen Angliában és Franciaországban tapasztalta. Ma már sem ragály, sem oly éhség mint az 1816-iki, oly pusztitást nem tesznek, mint a múlt századokban tettek volna.

b) Meleg vagy hideg tartományokban-é nagyobb a halandóság? nincs kimutatva.

c) Tömöttsége a népnek nem okoz nagyobb halandóságot. Ezen állítás ellenében azonban, erősen harczol a nagyvárosok nagyobb halandósága.

d) Ha a halva szülöttek és gyermekek kivételével,

valamelly években nagyobb a felnőttek közti halálozás, azon években rendszeren nő a szülöttek száma is.

e) Mocsáros, sőt nagy vizek mellett fekvő helyeken is, tapasztalás szerint nagyobb a kisdedek halálozása.

ll) Chateaufort úgy találta, hogy azon gyermekek közül, kiket anya szoptat és ápol, egy harmaddal kevesebb hal el, mint kiket kiadnak vagy dajkákkal szoptat tannak.

mm) Könnyebb megélhetés, gondos ápolás, egészséges lakás, kellő ruházkodás, csökkentik a gyermek-halálozást. Rovatlapok kimutatásai után állítják Casper és Chateaufort, hogy a tehetősebbeknél kevesebb gyermek hal el.

nn) A halálozási rovatok azt mutatják, hogy a fi-nemből 20 és 26 kor-évek közt, aránylag több hal el.

oo) Süszmilch szerint, az első emberek $\frac{1}{8}$ részszel éltek tovább mint a mostaniak.

pp) Legáltalánosabb nyavalyája az emberiségnek és minden kornak, a láz.

qq) Olykor az életkori halálozásra nézve, befolyással vannak a hely különös körülményei is. Így például: Londonban számosan halnak el 20—50 éves koraikban; mint-hogy hajózás és kereskedés végett, ily életkoruak legtöb-ben fordulnak meg és tartózkodnak ezen városban.

rr) A serdülésnek és tisztulás-elállásának éveit, szok-tak lenni legelválasztóbbak; de nem a minden 7-ik vagy a 63-ik, vagy a hétszer 9-ik év, mint némelyek tartják.

C) A r á n y o k.

aa) Rendes arány az, hogy minden 100 szülött közt, öttel—hatal több fiu születik mint leány; vagy is mikor 20 leány születik, akkor 21 fiu lát világot. Ezen arány, nagyobb számoknál nem igen esal. Azonban miután az elsőbb években több fiu hal el mint leány, felseződült kor-

ra kiegyenlítették a különbség. Tudniillik: mikor 25 leány-gyermek hal el, 27 fiu hagyja el a világot.

bb) Oly tartományokban, melyek földmivelésből élnek, a népességből körül belül minden 54-ik nőszül vagy férjül; és így minden 108-ra esik évenként egyegy házasságban élő ember. Egyegy házasság tartamára nézve, közép számmal 18—19 évet számíthatni.

cc) Nőknél nagyobb az élet-szivósság mint a férfiaknál. A nő, hasonló körülmények mellett, az élet minden korszakában, 2—3 évvel él tovább mint a fi-nem. Ezért Baumann, Süszmilch folytatója, s némi részben kiigazítója, az özvegyi intézeteknél azt javasolja, hogy a férfiak közép élet-hosszából vétessék el $1\frac{1}{2}$ év, és adassék a nők közép élethosszához; így a dolog ki lesz egyenlítve.

dd) Egyegy házasságra, egyre-másra, 4 gyermeket szoktak számítani. Azonban némely években és tartományokban, nem esik 10 házasságra több mint 35 gyermek. E részben városok és falvak közt csekély a különbség.

ee) A népesedés szaporodását azon fölőleg teszi, mely a szülötteknek halottak fölötti számában mutatkozik. Az arány mintegy ez: minden 10 halottra esik 12—13 szülött.

ff) Quetelet, rovatlapok után azt tapasztalta, hogy Európában, egyre-másra a nők 6 évvel fiatalabbak férjeiknél.

III.

Népességtani tapasztalatok, különféle tartományok és városok rovatlapjai után:

a) Az apácák, szerzetesek, és földmivelő parasztok, aránylag legtovább élnek; amazokat a' mértékletesség, ezeket a munka és fris lég tartván fenn. A tontinisták is

sokáig élnek, minthogy csak erős testalkotásaiknál fogva vágyhatnak a némikép sors-játékos társulatba lépni.

b) Két millio lakosból, falukon elosztva, 25 év alatt a szaporodás Baumann szerint tesz 358,900; ellenben nagy városokban elosztva, ugyanannyi népességből, szinte 25 év alatt, több hal el mint születik 49125-tel; mely veszteség úgy áll a 2 milliohoz, mint 1:4,09-hez; tehát félérne egy oly ragálylyal, mely a falusi lakosságnak $\frac{1}{5}$ részét egyszerre elsőprené. Innen magyarázhatók a statisticusoknak gyakori kikeléseik a nagyvárosok ellen. Párisban és Londonban még szembeszökőbb a különbség. — Ezekből kitetszik, hogy ha falukon, minden öt év között egy ragályos lenne is, azok népességének, körül belül 100 év alatt meg kellene kettőztetnie, hogy ha a nagyvárosok fogyogató népességeiket pótolgatni nem volnának kénytelenek.

c) A nő 25 éven keresztül szülhet. És így két két évet számítva egy egy szülésre és szoptatásra, ha ikergyermek nem lesz is, mintegy 12 gyermeket szülhet; s ha dajkákat használ szoptatásra, még többet is; de ez esetben korán el gyengül.

d) A népesség megkettőzése Süszmilch számítása szerint, a világ ős embereinél 20 év alatt is megtörténhetett, minthogy azok tovább éltek, és élet-szívosabbak voltak. Ma már a legjobb esetben is, 70—80 év, s átalánosságban legalább 100 év kivántatik erre.

e) A míveltebb tartományokban, a népességnek rendszeren $\frac{1}{3}$ része lakik városokban.

f) A zsidóknál gyérebbe a gyermek-halálozás s ezért népesedésük szaporább; mit különösen mértékletes életüknek lehet tulajdonítani.

g) A kettős, hármass gyermekek nem igen segítik

elő a népesedést, mert rendszeren vagy elhalnak, vagy gyöngék maradnak.

h) Némely népesség-tanárok azon véleményben voltak, hogy az emberi nem népessége veszteg-álló, s az mind a mellett sem szaporodik, hogy a szülöttek száma haladja a halottakét; mert, ugymond, véletlen csapások, háborúk, éhség, földrengések, vizáradások, herélések, fény-üzés stb. elviszik a fölösleget. Azonban az időnkénti népszámítások és rovatlapok ellenkezőt bizonyítanak. — A csapásokra nézve általánosságban megjegyezhetni, hogy a ragályok, melyek néha $\frac{1}{3}$ is elviszik a népességnek, kártékonyabbak a szaporodásra nézve, mint a háborúk, melyek ma már a miveltebb nemzetek közt, rendszeren nem oly vadállati dühvel folytattatnak, mint hajdan. — Süszmilch a patécsot is ragálynak veszi s azt magyar pestisnek nevezi. — A herélések, elmaradhatlan következményei a polygamiának, s már ennélfogva is a monogámia mellett szólanak. — Az éhenhalások ellen, ma már jótékonyabban szoktak hatni a kormányok örököseik: és a himlő dülása ellenében, diadalmasan működik a tehenhimlő-oltás.

i) Mintegy negyedfél ezer szülött közül éri el egy a 100 éves kort. — Cramer, tábori orvos, Magyarorszáiban számos élemedett embert fedezett fel. Különösen a Bánátban, akoron nem ritkák voltak az éltesség példányai. Karánsebesnél Rovin János 1727-ben 172, és neje Desson Sára 164 éves volt, s 147 évig éltek házasságban egymással. Zorton Péter, temesvári paraszt, 185 éves korában halt el, s fia 150 évet ért; szinte Temesvárott két testvér, még 110 és 112 éves korában is gyermeket nemzett. — Említettnek 200 éves koraik is; de az azokróli tudósítások, valamint nem foglalnak magokban lehetlenségeket, úgy sok valószínűségeket sem — azonban megjegy-

zésre méltó, hogy a rendkívül éltes emberek, majd mind szegényebb sorsuak, s rendesen falvak és magasabb vidékek lakosi voltak.

k) Mihelyt nagyobb népességet és több évet foglalnunk össze, tapasztalni fogjuk, hogy magok a betegségek, sőt magok a véletlenségek is, bizonyos arány szerint szolgáltatók áldozataikat a halálnak. Például: London 30-évi rovatlapjaiból az sül ki, hogy 62 halottra jő egy, ki véletlen szerencsétlenség által múlt ki a világból; p. o. vízbe fult, mérget ivott, öngyilkos lett, s. a. t. Ezen szerencsétlenségek által elhaltaknak $\frac{1}{4}$ részét teszik, Londonban a vízbe fúladtak. Majd minden napra esik egyegy ily áldozat. Szinte Londonnak több évi lisztái mutatják, hogy ott minden 18-dik halott oly gyermek, melly fogzásban halt el, s 26000 halott közt, csaknem 8000 az oly gyermek, mely rángásban (convulsio) halt el.

Vannak betegségek, miknek áldozatai gyérültek, ilyen a himlő; ellenben a gyermek-rángások, száraz kórság esetei, stb. szaporodtak; minek kicsapongások, fényűzés rongálásai stb. az okai. Rángásban és fogzásban, korunkban legalább is három annyi gyermek hal el, mint ez előtt egynehány századdal.

l) A halálozásban, még az évszakaira nézvé is, tart némi arányt a természet. Az év legbájosabb hónapjában, májusban, legnagyobb a halálozás; s általában számos rovatlapok kimutatása szerint, januártól június utójáig több hal el, mint másik felében az esztendőnek. Bernoulli is, a halálozási liszták után azt tapasztalta, hogy tavasszal legtöbb ember hal el, és legkevesebb nyárban; ellenben gyermek nyárban hal el több, mint télben.

m) A házasságon kívüli gyermekeknek $\frac{1}{4}$ része sem éri meg az első hónap végét, s csak $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{16}$ része ér emberkort.

n) Bernoulli és Davillard kiszámították, hogy Jenner tehen-himlő-oltási találmánya, általában véve, 3 évvel hosszabbította meg az emberi nem élet-hosszát. Hajdan 100 közül csak 5 maradt ment a himlőtől; s az elhaltaknak $\frac{1}{12}$ része, s néha több is, himlőben halt el.

o) Több népesség-tanárok tapasztalásai szerint, éghajlat és élelem, csekély befolyással vannak az élet-hosszra; többel az erkölcsiség és mértékletesség. — A házasságnak, az élet-hosszra nézve, előnye van a nőtlenység felett, kivált a finemnél.

p) Európának népességét 250 millióra teszik; az egész földét pedig körül belül 1000 millióra.

q) Noha általában több fiu születik mint leány; de minthogy az első gyermeki években több fiu hal el, ezen okból s háborúk és más körülmények miatt, a föld népessége közt egy pár száztólival több a nőnem, mint a finem.

r) Gyakran nagy városokban, csekély a gyermekek népessége a felnőttekéhez képest. Ennek fő oka az, hogy gyermekek nem szokták elhagyni szülőtt földjeiket, míg ellenben a felnőttek különbözőféle czélból vándorolnak, s főkép a kereskedő s mivesi városokat látogatják. Továbbá a város idegeneiből aránylag kevesebben halnak el.

s) Az a legkedvezőbb halandóság, ha a gyermeki és fiatal korban csekély a halálozás; ez esetben természetesen az aggottabb korokban fordul elő a nagyobb halandóság. Valamint az is jó jel, ha a szülöttek száma növekszik; mert ez esetben a népesség osztályai sokáig élnek.

t) Párisban $\frac{1}{20}$ része hal el fiatal korban, egész Franciaország népességének; holott Párist csak $\frac{1}{40}$ része lakja az egész ország népességének.

u) Ha azt akarjuk megtudni, hogy valamely országban soká élnek-e az emberek? minden fölvetett életkor-nak halálozását össze kell hasonlítani, az azon életkor-

nak megfelelő születési év születési összegével. P. o. Az 1852 évbéli 60 éves kor halálozását, az 1792. évi születési összeggel.

y) Könnyü megélhetés elősegíti a termékenységet; de nem a szerfeletti vagyonosodás.

z) Tapasztalás szerint, Európában, február hónapra esnek a legtöbb szülések; e szerint májusra a legtöbb fogantatások. Azonban ez attól is függ, mikor köttetnek legtöbb új házasságok? mert az újak több szülést adnak, mint a régiek. Nálunk ősszel és tél elején nősul a nép. Éjjelre több szülés esik, mint nappalra.

j) A gyermek-elmenések számai nem ellenőrizhetők, minthogy sehol sem iratnak be; de a halva szülöttek igen, minthogy beiratnak az anya-könyvekbe. — 100 szülöttre, rendszeren 4—5 halva szülöttet vehetni. Házasságon kívüli gyermekekre, nagyvárosokban, aránytalanul többet számíthatni, mint falukon. Általában kevesebb a halva szülött leány, mint fiu. — Zsidóknál kevesebb a halva szülött, mint keresztyéneknél.

v) A házasságon kívüli gyermekeknél, rendszeren kevesebb a fiu, mint leány. Quatelet táblái azt mutatják, hogy falun aránylag több fiu-gyermek születik, mint városokban; zsidóknál is több fiu mint leány.

aa) A nő-személyeknek, egy országban, körül belül csak $\frac{1}{3}$ része él házasságban; s az összes házasságok évenként mintegy $\frac{1}{3}$ rész gyermek-szülést adnak.

bb) Születés után az első három hónapban, annyi kisedd szokott elhalni, mennyi azon év későbbi 9 hónapjában.

cc) Deparcieux és Casper tapasztalásaik után, a házas ember aránylag tovább él; és Hufeland is a házasságot, az élet-hosszabbító eszközök közé sorolja.

dd) Az öngyilkosságokat, czélszerűbb az elhaltak

számával, mint az élőkével, s még jobb a felnőttekével vetni egybe. Az ausztriai birodalomban, körül belül 20 ezer élő lélekre esik egy öngyilkosság. Jóval több Amerikára (10 — 15 ezerre) és még több Londonra (némelyek szerint 3 ezerre, mások szerint 5 ezerre) és legkevesebb Oroszországra. Általában több esik városokra mint falvakra, több a fi, mint a nő-nemre. Sajnos tapasztalás, hogy a civilisatio növekedtével, szaporodtak az öngyilkosságok.

ee) A civilisatio terjedtével, nő ugyan a felnövekedtek száma, s a 70—80 éves kort többen érik el; de 90 éves koron felüliek, a civilisatioval kevesednek. Nagy élemedett koraik, aránylag többen találkoznak a míveletlen népek közt. Néhol körülmények is hatnak az élemedettségre; így például Oroszországban, hol hideg folyókba mártogatják a kisdedeket, s így mintegy kiszemelik őket; mert a gyöngék el hálnak, s a megmaradottak, mint erősebbek tovább élnek.

ff) Rendesen 80 éves nő, több van a népesség között, mint férfi.

gg) Nagy, főkép kereskedői városokban, mindenkor tetemes mennyiséget tesz a bevándorlottak száma. Ezt pontosan kipuhatolni bajos, miután a folytonos hullámozás gátolja a pontos összeírást. Azonban, ha a népesség teljes számát tudjuk, némi valószínűséggel hozzá vethetünk a bevándorlottak számához is. Tudnillik a szülöttek számát 30-al, vagy halottak számát 36-al sokszorozván, a quotienst kivonjuk a népességből; s a maradék fogja körül belül adni a bevándorlottak számát.

hh) Az emberi nem fentartására nézve, bizonyos póterőt vehetünk észre a természetben, és események változtatásában. Pestis, haború után, mindenkor sűrűbben kötnek a házasságok, sűrűbbek a szülések és gyérebek a halálozások. Természetesen; mert a gyöngébbek a csa-

pásokban elhalnak, sok egyén marad hátra, szüle, férj, vagy feleség nélkül, s annak kéje hogy a csapáson át esett, már magában mindenkit mintegy ösztönöz, a házi köttetések örömeinek élvezésére. — Az éhségre nézve azonban, népesség-tanáraink, 1771-ben és 1816-ban azt tapasztalták, hogy mindjárt az ezen évekre következett két évben, $\frac{1}{4}$, sőt $\frac{1}{3}$ részszel is szaporodott a halottak rendes száma. Hajdan sűrűbben fordultak elő éhenhaló esztendőök; most már egy században alig kettő, s az sem oly pusztító.

ii) Malthus azt a rendszert állította fel — s ez róla Malthus rendszerének neveztetik — miszerint a népesedés gyarapodását, egyedül a könnyebb megélhetés, és tiszta megtartóztató élet segítik elő. Ezek nélkül, más minden, házasságokat elősegíteni törekvő törvény sikertelen.

kk) Örvendetes tapasztalásuk az némely tanároknak, hogy az emberi élet-hossz, vagy is élet-szívvosság, egy század óta nevezetesen javult. Franciaországban Mathieu szerint, az élet-hossz 3 évvel, Davillard szerint 3 $\frac{1}{2}$ évvel növekedett a forradalom óta; és Chateaufort szerint 1825-ben, 100 szülött közül 0—50 éves korig, tizenegygyel halt el kevesebb, mint 1780-ban. Marshal szerint pedig Londonban, 20—70 éveskorig, 1730—1829-ig, az élethossz szinte 10 évvel javult.

ll) Casper kiterjesztette nyomozásait a halálozásra nézve, még az élet-foglalkozásokra is. Az ő kiszámítása szerint: a theologus (tán általában tudós) 41 éves korán túl még 27, a katona 26, tisztviselő 24, és orvos 22 évnyi életidőt várhat.

mm) Ha az egy, vagy tiz év alatt elhaltaknak, minden leélt esztendeiket összeadom, s ez összeget az elhalt egyének számával elosztom: ki jó ugyan az elhaltaknak közép életkoruk, de nem az élőké is, és nem a népesség-

nek közép életkora is. Ezen népességi közép életkor kiszámításának legalkalmasabb módja az, melyet dr. Price javasol. Tudnillik felét kell venni mind a szülöttek, mind az elhaltak arány-számának (nem pedig összes számának) és e feleket összeadva, s ismét felezve, fog ki jöni a népességi közép életkor. Például: születik minden 30-tól egy, és elhal minden 34-től egy; lesz a népességi közép életkor 32.

nn) A Csehországra nézve, 1821, 1822, és 1823 évekre készült halálozási rovatokból az sül ki, hogy azoknak, kik 40 éves korukon felül haltak el, több felénél érte el a 65 éves kort. Süssmilch ezekre nézve általános határ-éviül a 63-at veszi fel.

Csalatkoznék az, ki a II. és III. számú czikkek alatt elősorolt tételeket, mind megdönthetlen igazságoknak, s már bevégzett tényeknek tekintené. Vannak köztök olyanok, melyeket a legkülönbözőbb világ-részek, tartományok, éghajlatok, tapasztalásaik, rovatlapjaik, s népességtanárok általános egyezéseik, bevégzett tényekül állítottak fel; milyenek a következők: hogy nyomozásul, mindenkor nagyobb népességet és több éveket szükség felvennünk, mely esetben tapasztalni fogjuk, hogy nem csak a születés és halálozásra nézve, hanem még a véletlenségek, nyavalyák, csapások, háborúk, éhségek st b. dulásaira nézve is, csodás rend uralkodik a természetben; hogy általában fölözi a születés a halálozást; hogy több fiu-gyermek születik mint leány, de több fiu is hal el később; hogy a nőnem élet-szívosabb, mint a finem; hogy általánosságban véve, minden 30 élő lélekre esik egy születés és 36-ra egy halálozás; hogy a szülötteknek fele már az első 18 év alatt elhal; hogy a házasságon kívüli és dajka-szoptatott kisedek közt nagyobb a halálozás s a t. — De a többi elősorolt tételek, nagy részben még

problematica valószínűségek, melyek még a népesség-tanároknak bővebb nyomozásaira és hitelesítéseire várnak. — Nem tagadhatni, hogy a nyomozók elfogultságai, a rovat-lapok vagy csekély terjeme vagy csekély hitelessége, és sajtóságos körülmények is, könnyen egyoldalúságokat szülnek a kivont eredményekben, miket csak későbbi, általánosságra vont tapasztalások igazíthatnak ki. Azonban a szak tudományos buvárjának, a jelesebbek véleményeit, valamint még kérdés alatt álló felállításaikat is, tudni szükséges.

IV.

A hozzám beküldött halálozási rovatokból némelyeket, az azokból kivont észrevételekkel együtt, itten figyelem-gerjesztésül közzé tenni, nem láttam czélszerűtlennek, részint az avatottabbaknak, a nálunk még nagy részben ismeretlen népesség-pályára lehető édesgetésekül, részint pedig azért, mert az ország bővebb ismeretére vezetnek.

A városokat, élesebb párvonalozhatás végett, több osztályokra osztottam, részint a népesség számait, részint a lakosok életmódjait vevén osztályozásom alapjaikül.

I. Osztályba jő Buda és Pest, úgymint melyeknek lakosi, nagyszerű kereskedésnél, kézmivességnél, köztök székelő törvényszékeknél, katonaságnál, tanulósnál, némi fényüzésnél és nagyobb népességnél fogva, kisebb nagyobb mértékben, de még is túlnyomólag, városi életet élnek.

II. Osztályba jönnek azon városaink, melyek részint 30 ezer körüli nagyobb népességnél, részint kereskedésnél és kézmivességnél fogva, némi városiasságot mutatnak; ide tartoznak: Debreczen, Eger, Nagy-Győr, Jász-

berény, Kassa, Kecskemét, Nagy-Kőrös, Miskólcz, Pécs, Sopron, Szeged.

III. Osztályhoz tartoznak azon városok, melyek 20 ezer körüli népességgel birnak ugyan, de csekély kivétellel, túlnyomólag föld-vagy szőlőmivelésből élnek. Ilyenek: Hajdu-Böszörmény, Félegyháza, Duna-Földvár, Gyöngyös, Halas, Kalocsa, Kardszag, Makó, Nyiregyháza, Orosháza, Mező-Túr, Vác.

IV. Osztályba jönnek: az apróbb, 5 ezernyi lakosságot ugyan meghaladó, de 10 ezernyi népességnél alig nagyobb városok, mint: Eperjes, Ó-Kanizsa, Keszthely, Kőszeg, Léva, Lossorcz, Kún-Madaras, Mohács, Nyitra, Rimaszombat, Szalonta, Szegszárd, Mármaros-Sziget, Sátoralja-Ujhely.

V. Osztályba jönnek: az 5 ezernyi népességen alúli kisebb mező-városok, mint: Beregszász, Mező-Csáth, Megyaszó, L. Szentmiklós, Monor, Moson, Munkács, Magyar-Óvár, Pelsőcz, Poroszló, Duna-Szerdahely, Somorja, Tarczal, Tisza-Ujlak; és a falvak.

VI. Osztályba tartoznak: azon Bánya-helyek, melyeknek lakosi túlnyomólag bányászatból élnek, ilyenek: Breznó-Bánya, Felső-Bánya, Új-Bánya, Körmöcz-Bánya, Selmecz-Bánya.

Jegyzés. Minthogy az évről évre szóló rovatlapok, melyek nálam készen állanak, terjedelmességök miatt, a munkát költségessé teendették volna, s különben is azok egyedül a szak-férfiakra nézve fogtak volna lenni érdekesek -- azokat kihagytam, s itten csak összegítésöket adom elő.

ÖSSZEGÍTÉSÖK,

az 1837—1846, és így 10 év alatt szülötteknek és elhaltaknak.

I. OSZTÁLY.

Hely neve	Szülöttek száma	E l h a l t a k												Halottak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 felül	
Buda Krisztinavár.	1708	523	278	61	35	57	38	66	85	100	48	25	4	1320
— Országúti Pleb.	2068	776	442	121	41	44	43	68	65	74	50	22	5	1751
— Tabáni Pleb.	3545	1396	847	184	89	124	119	171	151	130	69	13	2	3295
— Újvárosi Pleb.	1704	568	334	101	25	39	43	58	116	67	41	19	2	1413
— Vári Pleb.	854	213	69	65	46	58	44	42	67	64	49	27	2	746
— Vizivárosi Pleb.	3436	1465	793	88	182	345	377	405	399	371	253	136	11	4825
— Szerb Egyház.	174	52	31	11	11	28	24	36	27	30	26	6	1	283
— Ó-Buda cath. Pl.	3404	1286	414	178	101	127	131	172	172	123	79	26	6	2815
— Ó-budai r. Egyh.	166	60	19	6	3	10	6	9	10	10	2	3	—	138
Egész Buda.	17059	6339	3227	815	533	832	825	1027	1092	969	617	277	33	16586
Pest Belvárosi Pleb.	7553	896	533	241	199	361	263	234	247	201	122	47	4	3348
— Ferenczv. Pleb.	3453	1198	686	186	93	89	100	156	112	69	51	30	2	2772
— Lipótvár. Pleb.	2953	709	450	139	83	123	119	132	123	177	116	65	8	2244
— Terézvár. Pleb.	10441	3143	1947	460	361	519	696	711	841	533	328	198	25	9762
— Józsefvár. Pleb.	7749	3581	1038	501	207	298	307	406	334	234	140	60	16	7122
— Ágost. Egyház.	1883	601	190	110	93	248	215	174	202	160	77	15	1	2086
— Helvet Egyház.	1132	246	122	48	50	105	84	74	59	39	10	4	2	843
— Gör. n. e. Egyh.	69	24	12	4	11	26	19	19	32	32	11	2	3	195
— Szerb n. e. Egyh.	114	24	14	5	16	46	18	14	18	13	13	—	—	181
— Izraelita Község.	2094	677	386	212	130	187	133	120	107	99	78	33	7	2169
Egész Pest:	37441	11099	5378	1906	1243	2002	1954	2040	2075	1557	946	454	68	30722
Egész Buda:	17059	6339	3227	815	533	832	825	1027	1092	969	617	277	33	16586
A két Város:	54500	17438	8605	2721	1776	2834	2779	3067	3167	2526	1563	731	101	47308

Jegyzetek az I. osztályra.

a) Budának összes népessége Ó-Budával együtt, Fényes szerint 45653; melyből magára Budára 34893; Ó-Budára pedig 10760 lélek esik. — Az 1844-ki hivatalos összeírás, magában Budában, a tanulószágon és katonaságon kívül, csak 30799 lakost mutat ki. — A hozzám beküldött egyházi adatok szerint,

Krisztina külváros népessége	5485
Országútié	3989
Tabánié	7726
Újvárosé	3933
A váré	3745
Vizi városé	8161
Szerb g. n. e. egyház	406
Összesen	33445

Azokban a vizi város plebaniájához tartozó 3 kórház itten nem vétetett fel. — Ó-Budán a cath. plebania 6605, a helv. hitvallásuak egyháza 505 lelket számít. — Az Ó-Budai héber adatok, tökéletlenségük miatt használhatók nem lévén, a 2600 lélekre menő Ó-Budai izraelita község halálozási táblája kimaradt.

Budán, az 1844, 1845 és 1846 évekre készült rovatlapok, a halált okozott betegségeket ekként adják elő: 5398 halott közül elhalt

Sorvasztó nyavalyákban	1517
Vizi-betegségben	431
Guta és szél-ütésben	359
Gyuladásos nyavalyákban	427
Frázban	766
Lázakban	491
Görcsökben	203
Scharlachban	82
Öngyilkosság által	13
Vizbe fúladás által	33

A többi különféle más nyavalyákban. — Szinte azon adatok szerint, a 3 év alatt, 584 elhalt kézmives közül meghalt:

Sorvasztó nyavalyákban	198
Vizi betegségben	68
Guta- és szél-ütésben.	45
Gyuladásos nyavalyákban	23

Ezekből legtöbb 20—40 éves korban. — 35 elhalt kereskedő közül, 11 halt el guta-ütésben, legtöbb 40—50 és 70—80 éves életkorban. — A főbbrangu 21 halott közül, sorvasztó nyavalyában 6 halt el, legtöbb 10—30 éves élet-korban. 131 elhalt hivatalnok közül, meghalt sorvasztó nyavalyákban 28, vizi-betegségben 11, guta- és szél-ütésben 32, gyuladásos nyavalyákban 10; legtöbbben 40—50 és 60—70 éves életkorban. — A szolgák közül, legtöbbben 30—50 éves életkoraikban haltak el.

Megjegyzésre méltó, hogy a várban az egész 1831-ki cholera-járvány alatt, csak 6 egyén halt el.

b) Pestnek népességét Fényes, 120 ezer lélekre teszi. Az 18^{45/46} hivatalos összeírás, csak 96676 lakost mutat ki, mely számból a nők 38118-at tesznek; az 1848-ki pedig, nem többet, mint katonaságon, tanuló-

ságon és idegeneken kívül, 88618 lelket. A hozzám beküldött egyházi adatok, e szerint adják részletesen elő Pest népségét:

Belvárosi	17770
Ferenczvárosi	8979
József-városi	21000
Lipót-városi	13389
Terézia-városi	33984
Izraelita község	13384
Összesen	108506

Ebből ágost. hitvallású, a Budán lakozó 265

lakossal együtt 4600

Helv. hitvallású 2175

Görög n. e. egyház 503

Szerb n. e. egyház 297

Itt azonban megjegyzendő az, hogy a budai ágostai fiók egyház, 1844-ben Pesttől elszakadván, ennek szülöttjei és halottjai az utolsó három évben, itt föl nem vétettek.

A sz. Rochus című polgári kórházba 1837—1846-ig bezárva, tiz év alatt fölvetett 44579 beteg, kikből szinte tiz év alatt elhalt 9358, és így alig $\frac{1}{3}$ része.

A hozzám beküldött héber adatok igen tökéletlenek, minek oka az anya-könyvek eddigi vitelének hiányaiban fekszik. Tudnillik a szülöttek körül, a rabbinak hivatalos foglalkozása nem lévén, a szülöttek, kivált leány-gyermekek bejelentése s anya-könyvekbei fölvétele, eddig csaknem egyedül a szülék önkényétől függött. S ez lehet az oka, hogy a pesti izraelita község halálozási rovatlapjában, a halálozás fölzi a szülöttek számát. Újabban a héber anya-könyvek pontosabb vitele iránt üdvös rendelést tetett. Ezen itt fölvetett héber adatok, egyedül csak a halálozásnak, életkorokhoz mért arányára nézve becsesek;

de az élő népeiségre, szaporodásra vagy fogyásra nézve bíztalanok.

Az utasító-intézetnek (Kundschaftsamt) 1844, 1845, és 1846 évekrőli adatai után, a következő nyavalyák szerint történtek a halálozások: 13126 halott közül elhalt:

Sorvasztó nyavalyákban	4074
Vizi-betegségben	936
Frázban	1391
Guta- és szélütésben	754
Scharlachban	184
Lázakban	848
Gyuladós nyavalyákban	1437
Görcsökben	527
Részegeskedési tébolyodásban	5
Öngyilkosság által	45
Vizbe fúlt	66

A többi más különféle nyavalyákban.

A halottak közt férfi volt 7605, nő 5521.

Különös ezen három évben, a szerencsétlenségek által történt halálozások közti különbség. Míg 1844-ben, Pesten csak egy ember tapostatott el, s 1846-ban is csak egy: 1845-ben öt személy vesztette ekként életét; 1844-ben kettő, 1846-ban egy, és 1845-ben 7 személy égett el; 1845-ben csak 1 férfi zuhant le s halt el ekképen, 1846-ban 2, és 1844-ben 8. Leszúrt, meglőtt, megmérgezett személyekre, mintegy négyet — hatot tehetni évenként, az öngyilkosokat ide nem számítva. Épület-omlás, 1845-ben és 1846-ban egy egy embert zúzott agyon.

Ugyan ezen adatok szerint, a három év alatt, a kézmívesek közül, 922 halottból, 418 halt el sorvasztó nyavalyákban, és így csaknem fele, még pedig legnagyobb részben a 20 és 40 éves életkorok között. A kereskedők közül, 228 halottból, a három év alatt elhalt: sorvasztó

nyavalyákban 68, s guta-és szélütésben 54; 40—50 életkorban 49-en haltak el, és 60—70 életkorban 44-en; a többiben kevesebben. A főrangúak közül, 120 halottból, 41 halt el sorvasztó nyavalyákban, és 22 guta-szélütésben, leginkább 20—30 és 50—60 életkorban. A hivatalnokok közül, 138 halottból, 61 halt el sorvasztó nyavalyákban, és 27 guta-szélütésben, legtöbb 30—40 életkorban. A szolgák halottjaik közül is, legtöbben esnek a 20—30 és 30—40 életkorokra.

Azonban nem hiányzanak Pesten, hosszú élet példái is. Így a Leopold-külvárosban, 1839-ben, Leopolder Margit özvegy asszony 109 éves korában halt el. Továbbá 1844-ben egy 100 éves, két 92 éves és egy 98 éves nő; 1843-ban 94 és 97 éves nők; 1842-ben egy 106 éves rokant katona, nem különben egy 99, és egy 103 éves nő; 1845-ben, egy 105 éves férfi és egy 95 éves nő; 1846-ban egy 96 éves férfi, haltak el. — Azon halottak közül, kik 90 éves koron felül haltak el, aránytalanul legtöbb esik az izraelitákra; mit kétségen kívül isméretes mértékletességüknek kell tulajdonítani.

Nem lesz érdektelen, Pólya József úrnak, tisztelt barátomnak, 1831-ben írott ily című kéziratából: „Pest orvosi topographiája“ e következőket közlenem:

Pest város egész területének fekvése, valamennyire keletről délre és nyugotra lejtős, mirevalónézve legmagasabb fekvésü a József- és Terezia-külváros, legalacsonyabb a Ferenczváros. Különleg a Terézváros éjszaki részénél kezdve, le a József és Ferenczvároson keresztül, egy oly lapály van, mely arra mutat, hogy itt hajdan a Dunának vagy állandólag, vagy kiöntéskor, ágya volt.

A földnek, melyen áll, felületes rétege, nagyobb kisebb mélységre apró homok, mely alatt keskenyebb szélesebb réteg kövecs, ezután ismét homok és agyag terület, annak nyilvános jeléül, hogy az valaha víz ágya volt.

A földrétegek közé általában széksó, a Terézia-város alatt pedig vas van keveredve.

A föld ezen misége, szorgalom mellett minden kereti veteményt, szőlőt bőven terem. A füvek közül a perje, cserjékből az iglicze, a fák közül az ákász, leginkább kedvelik. — Állatai közül: a coluber berus (Kurta kígyó), mely néha a keleti és kelet-éjszaki vidékeken taláztatik, és a várost ellepő patkányok és csimaszok, említésre méltók.

Vizét a Duna, kutak és egy forrás szolgáltatják. A Duna vize, valamint minden folyóké, lágy, apadtában tisztább, de akkor is üvegbe véve szökéllik, áradásában pedig, a benne lévő agyagos részek miatt, sárgállik, miéztis rendes italnak csak átszivárogtatva alkalmas. — A kutak vizében általánosan só és kénsavas szikag, csekély mennyiségű kovával van felolvadva, mely miségénél fogva a hozzá nem szokottakban gyakran hasmenést okoz; színe tiszta, átlátszó; ize a város különböző részeiben sokféle, a mi a benne mellékesen felolvadt részeketől, s a kutak nagyobb vagy csekélyebb mélységétől származik. Az iz tisztaságára nézve legjelesebbek a Leopold-külváros vizei; minthogy ezen város mélyebb gödreiben, a víz a Duna áradtával nő, nyilvános hogy a kut-vizek, a kövecs-rétegeken a Dunából szivárognak át. A Terézia város vizei, minél mélyebb kútból vétetnek, annál inkább hasonlítanak a Leopold városéhoz. Nevezetes, hogy ezen külvárosban, több kut-vizek vas-izüek, s néha két egymás melletti kutakban, vas és ettől ment részek taláztatnak; a mi nek okát talán leghelyesbben a kutak különböző mélységében, s a vas-ér meneteleiben kereshetni. Legtöményebb-

nek találtam ezen tekintetben, a város erdeje szélén, a szőlőkertek között levő Kubinyi-kert, minden edényt rosdával bevonó vizét. — A József-város kutvizei, általában jók ugyan, mindazáltal némely helyeken majdnem ihatatlannok. — A Ferencz-város vizei legalább-valók. — A belváros déli-oldalában lévő kutviz, megegyez a Ferencz-városival, az északi oldalon hasonlít a Leopold-városéhoz.

Azon egyforrásnak, mely a József-város kelet-déli sarkán, Eliás forrása neve alatt díszlik, vize, mind tisztaságára, mind izére stb. nézve, minden kút-vizeket felülmúl.

Pestnek éghajlata általában szelid, egészséges ugyan, hanem a nyári meleg napokat felváltó hűvös éjek vigyázatot kívánnak. Az esztendő részeinek egymásra való következése, s a lég-környéknek ettől függő hevülése és hülése, ha ez utolsó évtizedet rendetlennek kelljen is mondanunk, apródonként történik. A fűtés novembertől aprilis elejeig, ámbár mártius végével a violák a verőfényen virágoznak is, szükséges. A hőmérő legmagasabb foka R. 25°-tól 28°-ig; legalsóbb 11°-tól 14°-ig. A városban a levegő általában enyhébb mint a környékben. — A tiszta, vagy kevés fellegü napok száma = 192, esztendőn át meghaladja a félig = 88, vagy egészen borús = 85 (összesen 173) napokét. Kőd őszszel és tavasszal, az egész várost ritkán, a duna-részt gyakrabban lepi el. A tartós esőzés vagy havazás, nem különben a zivatar, ritkák. A légsúly felszülésének legmagasb foka 28^{''}, 5^{'''}, legalsóbb 26^{''}, 7^{'''}. Az égi háború gyakorisága, a nyár minőségétől függ; ilyenkor villányfogó szükében, ámbár a szomszéd Duna és Buda bércei a mennykő-ütést korlátozhatnák, az nem ritkán csap le. — A világosságot a nem igen magas, többnyire téres udvarú házak, sok piacok, széles egyenes utcák, nem akadályoztatják. — Szelek között legsűrűbbek a D. N. és E. E. N, kevesebbek a N. D. és D. K, legrit.

kábbak az északiak. Esztendőn át ritka nap ugyan, hogy a várost szellő ne lengedezné át; mindazáltal kevesek az erős szelű napok, körül belül 55. Csekély szelűek többek = 101, csendesek, vagy lenge szellővel = 209. A belváros némely részein, szeles időben a léghúzódás feletébb való; innen ott a szellő erős szellé szokott változni. Az erős szelek E. N. szoktak lenni. Ezek gyakran annyira dúlnak, hogy a házak cserép-fedeleit is megkezdik, s az útcákra repítik alá.

18²⁹/₃₀-ban, a szokatlan hideg telet, szokatlan meleg nyár követte.

a) A város lakosainak egészségi állapota. Átalában a pesti népség egészségéről egészben keveset mondhatni: minthogy sokféle nemzet-sarjadékból áll össze. Nemzetenként véve: a többnyire magyar eredetű főranguaknál, a nemzeti erős test-alkotás ritkábban kíván orvost, mint a puha élet hozná magával. Az alrendű magyarnak izmos teste s folytonos egészsége, az orvost keveset foglalataskodtatja. A német eredetű közép és alrendűek, ha görvélyes hajlandóságukat elveszszük, egészséges de gyöngge test-alkotással bírnak. A tót, szerb és görög származásuak, egészséges és a németnél erősb test-alkotásuak. Az izraeliták általában leggyöngébbek.

Az egészség eszközeit tekintve: az életmódban mindenik nemzet sajátja (a főranguakat, kik az ángolokat és francziákat követik, kivévén) de módosítva tűnik ki. A magyar, ételét kövéren, kevés nyári zöldséggel, sok hússal, zsiradékkal s fűszerekkel kedveli, és néha csömört kap utána. A német, a sok növényt, közép mérték hússal szereti; és sokszor hasmenést von magára. A tótnak fő tápszere a kenyér. A bort a magyar és német áhítja, s mindenik több táplálót képzel benne, mint étkében, de a magyar jobban megbírja a bor erejét. A sört a német ked-

veli; a tótnak, az égett bor mellett, a bor is kedveltje. A felette sok csapszékek miatt, a bor kelete, a kenyér és husénál jóval nagyobb.

Ezen folyvást nagyobbodó kereskedő város lakosai, a mi a testi mozgást illeti, dolgosok; s e miatt nem ritkán esnek betegségbe. A renyhe, commód multságok közül, a játékszin, s csapszékben való dözsolés, kapósak. A tánczok közül, leginkább a keringős német divatozik. A játékok közül: a gornyadozó kártya és gebedő teke, a szokottabbak. Nemzeti játék, multság egy sem ismeretes. A sétálásra, a szépnek induló város erdeje (most már a Széchenyi séta-tér is) elég alkalom; nem említve a zárt társaságú lótelket, az úszó, lovagló, vívó-oskolákat és gymnasticai gyakorlatokat.

A hosszú élet-idő elérése ritkább, mintsem a város szelid éghajlata hozná magával. Évenként 80 éven túl 1000 közöl 8, száz even túl 80000 közöl 5 él el. A mult 4 év alatt, a 108 évet egy, 105 évet egy, s 104 évet kettő érte el.

A szaporodásnak, a kósza szerelem tárt mezeje s nőtartás nehézsége, a saját szülő-intézet hiánya, főbb akadályai lévén, az a népesség számával, a legközelebbi esztendőkből nem volt arányban; tudni illik 80-ra esett 3; és így a halálozásnak is ezen aránya lévén, a szaporodás nem annyira önerővel, mint bevándorlás által történik.

b) A város lakosainak betegségi állapota:

A betegségek, ezekre valami saját vidéki légkörnyéknek s a t. különös hatása nem lévén, ha szórványosok, okaikra nézve olyanok, melyeket az esztendő részeinek változásai, az éték-rend, foglalatosság s a t. hoznak magokkal. Természetükre és jóslatukra nézve pedig, mindig egyéni határozatuk s általánosan könnyűségök a-

vagy súlyosságuk, a minden népnél és tartományban szemlélt betegségek köztörvényei alá tartozik. Legsűrűbbek a gyomor-csorvás, a buja-senyves betegségek, s a csecsemők görcs-törései; valamivel kevesebbek a meghűtésbeliek. A gyakori tüdő-bajok, vízkórság, ideg- és rothasztó lázak, az annak idejében elmellőzött orvosi segédlem következei. Számosok az erőtlenség és élemedettség bajai is. — A járványos betegségek, az utolsó évtizedben gyakran mutatkoztak. Okaikon és természetükön, e város physical minémiségének saját befolyását észrevenni nem lehet; sőt közösök valának azok nem csak vidékünkkel, hanem csak nem egész hazánkkal is. Így 18²¹/₂₂-ben, a különben szórványos, hazánkban itt ott honos vérhas, a városban is mint járványos jelent meg. 18²⁴/₂₅-ben, a ragályos hagymáz (typhus contagiosus; 18²⁶/₂₇-ben az ideglázás béllób-fekély (typhus abdominalis) uralkodtak. — Ez utolsót nyomban követte a váltó-láz, mely 1830-ban járványos fokának legmagasbbikára hágott fel. 1831-ben, május közepén, az influenza lepte el vidékünket.

A betegségek halálosságára, sem látszik a város physical misége különös befolyással lenni: hanemha a csecsemő-görcs-törés — mely a szülöttek felét ragadja el, — és a tüdő-bajok — melyek a halálos esetek $\frac{1}{4}$ részét teszik, czáfolnák meg állításunkat. Ugyan is a vénség, tüdő-bajok, vízkórság, ideg- és rothasztó lázak, fene, guta-szélütés s a t. mint a halál okai, egyenesen az egymás, minden éghajlat alatt élet-vesztő körülmények sarjadékai.

A halál-nemek aránya, a szórványos esetek között, körül belül ez: tüdő-kór $\frac{1}{4}$, görcs-törés $\frac{1}{6}$, élemedettség $\frac{1}{9}$ rész, fene, ideg-és poszlázak $\frac{1}{10}$ rész; vízkórság $\frac{1}{15}$, guta-és szélütés $\frac{1}{32}$ rész; a kütegek-és has-folyások $\frac{1}{38}$, torok-gyík $\frac{1}{42}$ rész, erőszakos halál s öngyilkolás $\frac{1}{100}$ rész. Az élőknek évenként $\frac{3}{80}$ része hal meg.“

ÖSSZEKÉPÍTÉS.

II. OSZTÁLY.

Hely neve	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k												Halot- tak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 fölül	
Debreczen.	14968	3889	1823	1549	600	656	699	814	797	895	644	258	51	12675
Eger.	8426	1928	1635	843	369	391	420	565	508	568	327	154	28	7736
Nagy-Győr.	1220	291	125	76	58	71	70	88	71	94	70	18	5	1037
Jászberény.	8477	2383	1430	415	261	189	227	197	222	398	235	97	26	6080
Kassa.	5209	1426	863	460	332	414	477	441	422	316	197	120	8	5476
Kecskemét Cath.	11761	2603	1200	656	363	414	370	368	425	455	342	153	49	7398
Kecskemét H. Egy.	5001	962	638	263	169	174	180	184	217	272	183	64	14	3320
Kecskemét Ág. E.	245	37	19	20	6	6	11	17	9	19	12	3	—	159
Kecskemét g. n. e. E.	47	3	1	6	5	2	4	—	2	6	2	—	—	31
Nagy-Kőrös.	5404	1196	547	386	204	172	208	184	271	342	257	99	8	3874
Miskolcz.	3284	878	438	353	204	252	281	360	341	353	229	97	12	3798
Pécs.	5642	1229	847	413	168	239	255	293	350	314	197	106	9	4420
Sopron.	5118	1335	670	344	196	254	236	216	270	378	378	158	12	4247
Szeged.	19917	3776	2043	1652	895	702	807	671	667	632	400	201	58	12504
Összesen:	94719	21936	12279	7436	3830	3936	4245	4398	4572	5042	3473	1528	280	72755

Jegyzetek a II. osztályra.

a) Debreczen. Fényes szerint csak 33,000 lelket számlál, de az 1846-ki hivatalos összeírás 53472 mutat ki. A lényeges különbség hihető abban fekszik: pusztáival, vagy azok nélkül, vétetett-é fel a város népessége? Ha a tiz év alatt szülöttek összegeit 30, és halottak összegeit 36-al sokszorozzuk, a két quotient össze adjuk, tizzel felosztjuk, és ezen utóbbi quotient felezzük, alkalmasaint legbiztosabban jó ki Debreczen népessége; mely is 45267-re üt ki. — Az említett hivatalos összeírás, helv. hitvallásút 51300-t, r. catholikust 2024-t, egyesült ó hitüt 71, n. egyesületet 77-t mutat ki. — Itt az egész népesség fölvetett.

b) Eger. Népessége, minden hitvallást egybe véve, a katonaságon, tanúlóságon és idegeneken kívül, 20000; köztök csupán r. catholikus 18500. Tiz év alatt, 95 éven felüli egyén 10 halt el, s egy közölök 108 éves korban.

k) Sopron. Népeisége 15000 lélek, melynek fele r. cath., fele ágost. hv. — Az egész népeiség fölvetetett.

l) Szeged. Népeiségét Fényes 35861 lélekre teszi. Az egyházi adatok 36042. adnak ki melyből a r. catholikusok 32988, görög n. e. 1073, ágost. és hv. 114, az izraeliták 1867 lelket tesznek. — Ha a szülöttek számát 30-czal, és halottakét 36-tal sokszorozzuk, és a quotienst felezzük, 52365 lakosra üt ki. Az előbbi számítások, mindenestre nem kielégítők. — Fölvétetett a város 4 plebaniája. — A lakosok többnyire tüdő-bajokban és lázakban halnak el.

ÖSSZEKÉPÍTÉS.

III. OSZTÁLY.

Hely neve	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k												Halot- tak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 felül	
H. Böszörmény.	5686	955	661	367	168	171	173	210	286	347	234	101	23	3696
Félegyháza.	9536	1907	1032	1085	414	264	211	196	195	244	132	59	42	5779
D.-Földvár.	5779	1214	820	528	201	208	190	164	294	241	144	73	11	4088
Gyöngyös Als. Pl.	3048	906	490	258	87	104	96	123	147	138	100	32	8	2489
Gyöngyös hv. Egy.	154	32	19	20	2	9	8	10	16	10	6	3	—	135
Halas.	5513	1037	970	413	205	192	146	179	227	249	192	51	7	3868
Kalocsa.	6142	1663	607	375	213	224	181	154	192	239	137	40	14	4039
Kardsgaz.	4972	1084	679	421	200	211	213	203	294	317	202	48	4	3876
Makó.	10952	2663	1244	699	421	406	278	242	338	403	297	97	27	7115
Makói izr. község.	579	96	39	28	26	24	21	11	18	24	20	8	4	319
Nyiregyháza.	6147	1492	893	620	232	267	332	334	362	314	160	58	6	5070
Orosháza.	8600	2574	975	471	187	164	165	138	153	153	122	33	5	5140
Mező-Túr.	8260	2255	1220	495	242	315	296	259	300	376	174	52	2	5986
Vác.	4578	1427	613	487	217	176	254	170	234	327	173	59	28	4165
Összesen:	79946	19305	10262	6267	2813	2735	2564	2393	3056	3382	2093	714	181	55765

Jegyzetek a III. osztályra.

a) Hajdu-Böszörmény. Az egész népesség az egri schematismus szerint, tesz 16,439 lelket. Azonban a későbbi összeírás valamivel kevesebbet ad ki. Itt a 15,020-ra menő helv. hitvallásuak vétettek fel. — Ollykori járvány a patécs, mi azonban másutt sem szokatlan.

b) Félégyháza. Népessége egyházi adatok szerint 22,786 lélek. Az egész népesség fölvetetett. A város az 1831-ki cholérában menten maradt. Legtöbben hálnak el szélütésben. A pokolvar itt gyakori nyavalya, mit némellyek az erősen megpaprikázott étkeknek tulajdonítanak. 1846-ban két, 100 éves egyén élt a városban.

c) Duna-Földvár, Népessége 11,875, melyből 11,105 r.cath. Az egész népesség fölvetetett. 95 éven felül, 10 év alatt 5 halt el, s egy közlök 100 éves korban. 1846-ban a gyermekek közt, a kanyaró uralkodott.

d) Gyöngyös. Egész népessége 15700, melyből az alsó r.cath. plebaniához, a püspök-gyöngyösi fiók-egyházzal együtt 5806, a helvét h. v. egyházhoz 250 tartozik. Ezen két utóbbi mennyiség vétetett fel. 95 éven felül, 10 év alatt 8 egyén halt el, s köztök egy 112 éves korában.

e) Halas. Népessége, az 1846-ki schematismus szerint, 13923 lélek. 1846-ban három egyén élt 95 éves koron felül. Sorvasztó nyavalyákban legtöbben hálnak el, s gyermekek vörös himlőben és scharlachban. Ezekben 1846-ban, 196 gyermek halt el. — Fölvétetett az egész népesség.

f) Kalocsa. Népeisége 11238 lélek, melyből 11128 r. catholikus, 103 izraelita. Fölvétetett az egész népeiség.

g) Kardszag. Népeisége 11305. Ebből r.catholikusok 1134, hely. h.vallásuak 10000. E két népeiség vétetett itt fel. — Orvosi előadás szerint, 10 év alatt, ily nyavalyákban haltak el a lakosok:

Bél-lobban	284
Forró-nyavalyában	44
Gyermek-ágyban	40
Gyermek-száradásban	201
Hasmenésben	90
Lázakban	48
Idétlenül és halva született	91
Inlázban	47
Kelevényben	316
Kor-elgyengülésben	245
Köhögésben és hurutban	65
Mell-vizkórban	31
Nehéz-kórban	196
Sárgaságban	36
Száraz-betegségben	269
Skarlátban	319
Szélütésben	119
Sínlődözésben	191
Torokgyíkban	43
Tüdő-lobban	38
Tüdő-vészben	174
Vér-hasban	263
Víz-kórban	294
Erőszakos halál által	3
Fekélyekben	20
Öngyilkosság által	8

Patécsban és pokolvarban	23
Rákfenében	11
Szerencsétlenség által	29
Víz-iszonyban	2

Ezen orvosi jegyzék, miután annak pontjai, hol a helybeli seboryos, hol annak borbély-legénye följelentéseik után, jegyeztettek be az anyakönyvekbe, sok részben tökéletlen lehet ugyan; mindazáltal azon pontok, mik helyben köztudomású tényeken alapúlnak, kétséget alig szenvedhetnek. E szerint 10 év alatt 40 gyermek-ágyas halván el, minden 124 szülésre egy gyermek-ágyas-halál esik, és majd minden 100 szülésre, 2 idétlen szülés.

h) Makó. Népeisége 20159 lélek. Itt fölvetettek: a r. catholikusok (7200), a görög catholicusok (2340), helv. h.vallásuak (1846-ki összeírás szerint 11222), és héberek (1270). A 95 éves koron felül elhaltak közt, volt egy Sipos János nevű 107 éves, s három nő-személy 97, 103, és 105 évesek. — A héberek táblája, a hozzám beküldött minden héber táblák közt, leghasználhatóbb, legpontosabb; mit különösen Schveizer Fábán úr, a makói izr. község rend. jegyzője és tiszteleti rabbija, lelkes buzgalmának köszönhetek. Nyavalyák közül, a gyermekeknél a kelevény, korosabbaknál a patécs és skarlát, gyakoriak. — Az izraeliták halálozása, nyavalyák szerint, 10 év alatt ekképen történt: elhalt

Nehézségben	34	Görcsökben	40
Öregségi elgyengülésben	31	Kő-szenvedésben	1
Szív-szorulásban	7	Víz-kórságban	12
Agy-gyuladásban	5	Torok-gyíkban	11
Tüdővészben	35	Gyermek-ágyban	1
Vörös himlőben	28	Giliszta-kórban	16
Inlázban	20	Hasmenésben	7
Megégés által	4	Guta-ütésben	12

Sárgaságban	3	Bélgyulladásban	3
Mirígyben	5	Vízbe fült	2
Szárazbetegségben	28	Más szerencsétlenség	
Bélszakadásban	5	által	3

i) Nyiregyháza. Né pessége 17801, melyből föl vétettek az ágost. h.vallásuak 13902 lélekkel. A tiz év alatt elhaltak közt volt egy, 103 éves.

k) Orosháza. Né pessége az 1846-ki összeírás szerint, 11,334. Itt föl vétettek az ágost. h.vallásuak 10500 lélekkel. Patécs, pokolvar és váltóláz, itt is nem ritka nyavalyák. Előbbi években 2 nő halt el, 100 éves koron felül.

l) Mező-Tur. Né pessége, egyházi összeírás szerint, minden lakost egybevéve 16062, melyből r. catholikusok 1014, helv. h.vallásuak 14848, izraeliták 200; a többiek ágostai h.vallásuak és görög n. e. — Az egész népesség föl vétetett. 1842-ben, két egyén halt el, 90 éves koron felül. A gyermekek görvélyben és kiszáradásban (atrophia infantum), a korosabbak sorvasztó nyavalyákban és hideglelésekben hálnak el legtöbben.

m) Vác. Egyházi adatok szerint, tesz az összes népesség 13236 lelket, mellyből itt a r. catholikus népesség 11748, és helv. h.vallásu 1230, vétetett fel. — 1846-ban 14 ember élt 95 éves koron felül, s ezek közt egy 106, másik 109 éves. Az epe-lázak és gyulladásos nyavalyák itt gyakoriak.

ÖSSZEKÉPÍTÉS.

IV. OSZTÁLY.

Hely neve	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k												Halot- tak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 felül	
Eperjes.	866	121	83	55	41	41	63	58	84	65	39	16	4	670
Ó-Kanizsa.	5657	1394	754	452	242	234	219	163	168	206	116	68	21	4037
Keszthely.	3027	652	306	198	123	77	98	100	124	155	100	40	16	1989
Kőszeg.	2067	580	155	129	86	113	91	109	146	180	169	59	7	1824
Léva.	372	69	37	51	21	23	27	19	21	22	11	2	2	305
Losoncz.	260	52	25	19	12	24	19	18	30	43	20	2	—	264
Kún-Madaras.	2360	554	220	186	83	120	104	110	148	208	158	42	1	1934
Mohács.	4269	1133	519	429	137	143	155	142	189	210	102	56	5	3220
Nyitra.	2457	889	480	234	123	156	183	222	181	112	69	37	5	2691
Rimaszombat.	900	147	80	89	49	51	57	76	87	109	51	28	2	826
Szalonta.	3934	956	446	334	145	129	129	135	155	313	119	54	14	2929
Szegszárd.	603	128	57	53	19	15	17	19	20	16	35	7	1	387
M. Sziget.	2006	445	298	183	131	150	148	201	203	180	103	42	3	2087
Tata	1022	240	140	79	47	46	31	51	58	63	43	19	1	818
S. A. Újhely.	472	102	54	58	26	27	36	59	51	39	24	4	2	482
Összesen:	30272	7462	3654	2549	1285	1349	1377	1482	1665	1921	1159	476	84	24463

Jegyzetek a IV. osztályra.

a) Eperjes. Az 1846-ki összeírás szerint, tett a népesség összesen, katonaságon kívül, 10457 lelket. Ebből itt az ágost. h. vallásuak (a fiók-egyházakkal együtt 2680) vétettek fel. 95 éves koron felüli nem találtatott.

b) Ó-Kanizsa, Népeisége összesen 10085, melyből itten a r. catholikusok (8690) görög n. egyesültek (1189), és izraeliták 253 lélekkel, vétettek fel. 95 éves koron felüli, 4 egyén találtatott. — Betegségek közt a lázak leggyakoribbak.

c) Keszthely. Összes lakossága 7626. Az egész népesség fölvetetett. Lobos és vizi-betegségek itt gyakoriak. — 95 éven felül, 1846-ban öt ember élt, kik közül egy nő, 114 éves.

d) Kőszeg. Az 1845-ki összeírás szerint, népessége összesen 6823. Az egész népesség fölvetetett.

e) Léva. Népeisége 5644, melyből itten a hely. hvallásnak (1096) vétettek fel.

f) Losonc. Egész népessége 5034. Itt csupán a hely. hvallásuak (tanulósággal együtt 1394 lélek) vétettek fel. — A meleg és hideg lég hirtelen változásai miatt, gyakori itten az idegláz. 10 év alatt, a főbb betegségekben e szerint haltak el a lakosok:

Sorvasztó nyavalyákban	68
Vízkórban	22
Szél-ütésben	7
Ideglázban	18
Gyuladásos nyavalyákban	23
Öregségi elgyengülésben	7

g) Kun-Madara s. 7303 hely. hvallású lelket számol, kik itt fölvetettek. A lakosok leginkább sorvasztó nyavalyákban hálnak. A patécs is olykor járványos.

h) Mohács. Öszves népessége 9490; melyből a r.

catholikusok (7202 lélekkel) vétettek fel. A lakosoknak fő nyavalyáik a lázak. 1846-ban a vörös-himlő uralkodott itt.

i) Nyitra. Egész népessége 5500 lélek. Fölvétettek a r. catholikusok 4745 lélekkel.

k) Rimaszombat. Népessége: 4500 lélek; melyből a helv. hvallásuak (3800 lélekkel) vétettek fel.

l) Szalonta. Népessége 1846-ban volt 10393. Az egész népesség fölvétetett. 95 éven felül, 10 év alatt 9 halt el, s ezek közt 3 egyén 100 éves koron felül, mi valóban ritka jelenet. A lakosok leginkább lázakban halnak el. 1839-ben és 1841-ben itt a skarlát dühöngött.

m) Szegvár. Népessége: 7920 lélek; ebből itt a helv. hvallásuak (1639 lélekkel) vétettek fel.

n) Mármaros-Sziget. Az 1846-ki összeírás szerint, népessége 5939. Ebből a r. catholikusok (2133), görög catholikusok (1209) s helvét 's ágost. hvallásuak (1422) vétettek fel. 10 év alatt, 95 éven felüli korban, 8 halt el, s ebből 4 elérte a 100 éves kort. Mind e mellett, s annak daczára is, hogy a tíz év alatt járvány a várost nem pusztította, 81-el fölözi a halálozás a születést. Okát kitalálni bajos. Azonban a népesedés, a Lengyelországból évenként bevándorlók által bőven pótoltatik.

ó) Tata. Egész népessége, Fényes szerint, 12581 lélek. Az egész népesség fölvétetett. Leggyakoribbak a lázas és sorvadásos nyavalyák.

p) S. A. Újhely. Egész népessége 7215 lélek; kik közül a helvét és ágostai hvallásuak (1294) vétettek fel. A lakosoknak legszokottabb nyavalyáik a lázak.

Hely neve	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k												Halot- tak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 felül	
Megyaszó.	621	149	59	52	31	23	36	50	70	54	25	9	—	558
Sz.-Miklós.	545	102	55	43	25	19	7	16	34	41	12	4	1	359
Monor.	1652	437	236	97	84	78	55	62	65	116	98	19	—	1347
Gy.-Monostor.	170	22	12	8	7	8	6	7	5	11	7	1	1	95
Moson.	1494	363	197	97	48	59	65	85	66	77	70	15	—	1142
Munkács.	1475	384	229	146	76	91	104	119	87	59	48	12	—	1355
Otrokocs és Páskah.	240	38	23	30	16	9	8	23	12	19	11	4	1	194
Magyar-Óvár.	924	203	110	51	35	49	42	79	49	78	43	26	1	766
Nagy és Kis-Paka.	278	60	33	24	19	12	15	7	7	20	12	3	3	215
Péczel.	464	113	60	49	15	15	14	22	29	21	22	5	1	366
Pelsőcz.	396	77	46	39	14	20	24	30	29	35	19	11	3	347
Poroszló.	1322	250	168	175	68	55	50	62	85	75	50	11	2	1051
Poroszló, Cath. Pl.	355	59	47	36	14	16	12	19	26	23	15	3	—	270
Rétfalu.	235	46	25	20	8	9	10	8	18	31	15	2	—	192
Nagy-Salló.	1305	232	126	87	63	54	56	84	122	32	20	3	—	879
Sepse.	187	21	12	17	4	8	6	9	19	19	13	5	1	134
Simonyi és N. Sitke.	514	127	68	50	17	20	30	14	33	37	19	—	—	415
Szent-Imre	678	168	39	53	30	37	29	25	47	46	35	4	—	513
D.-Szerdahely	1717	404	219	150	81	71	61	92	100	97	69	15	4	1354
Herczeg-Szőlős.	191	27	15	9	3	8	8	2	14	28	17	4	—	135
Somorja, Cath. Pl.	1562	386	215	154	79	68	59	87	114	126	49	14	—	1351
Somorja hv. Egyh.	129	26	14	15	11	9	8	8	12	16	9	3	—	131
Somorja Ág. hv. E.	271	60	32	25	28	18	7	22	59	30	30	2	2	315
Tarcal.	672	152	82	89	27	51	36	63	55	52	21	8	1	637
Mező-Tárkány.	1096	302	160	124	35	41	41	54	42	65	42	16	5	927
Tornalja.	345	63	39	22	13	16	9	13	26	23	12	8	1	245
Tisza-Ujlak.	125	32	18	15	5	9	7	16	18	5	1	—	—	126
Zádorfala.	253	44	25	23	12	15	14	18	23	27	14	10	1	226
Vönöczk.	239	58	39	19	12	11	8	10	24	22	12	5	2	222
Vörösmarth.	743	73	39	39	16	10	23	29	40	45	30	11	—	355
Összesen:	45746	10451	5202	3804	1829	1922	1903	2356	2915	2759	1652	491	69	35384

ÖSSZEKÉPÍTÉS.

V. OSZTÁLY.

Hely neve	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k												Halot- tak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 felül	
Átány.	972	215	84	89	26	41	37	24	52	85	31	8	—	702
Babarcz.	135	31	16	8	3	5	4	3	3	8	3	1	—	85
Új.-Bars.	788	139	77	37	23	18	43	41	44	41	24	11	2	500
Beregszász.	1551	375	202	204	91	100	138	163	187	117	49	26	2	1654
Bessenyő.	1174	356	87	72	40	23	37	47	60	60	32	4	2	820
Beje.	260	47	25	32	12	12	13	17	21	18	4	4	—	205
Mező-Csáth.	1671	346	219	189	72	82	76	97	134	133	107	24	1	1480
Csúza és Darócz.	1230	327	105	80	36	32	28	36	38	40	41	11	2	776
Alsó-Dabas.	347	52	33	21	12	12	10	13	20	23	16	5	—	217
N.-Dömölk.	1587	381	183	129	64	64	63	64	97	90	56	32	7	1230
Dömsöd.	1431	371	234	129	45	47	53	54	62	86	37	4	2	1124
Tisza-Eörs.	888	240	98	101	37	32	24	34	38	21	16	3	2	646
Erdő-Telek.	1186	370	88	62	29	39	29	40	39	45	36	10	1	818
Tisza-Füred.	2291	587	264	253	97	116	97	119	142	156	70	19	2	1922
Gercze és Miske.	370	45	29	24	13	12	17	22	32	20	11	4	1	230
Nagy-Geresd.	608	136	67	35	34	39	29	34	40	53	30	21	4	522
Gomba.	545	118	41	74	13	22	15	18	20	35	26	—	—	382
Gyönk.	575	134	59	28	13	14	18	10	23	19	17	3	—	338
Gyömrő.	386	61	26	29	15	16	12	9	13	21	12	6	—	220
Gyón.	289	59	24	13	11	10	6	8	14	10	5	3	—	163
Hamva.	689	55	36	59	26	22	26	38	53	27	15	7	1	365
Harasztli.	270	54	32	26	8	7	14	14	17	27	16	7	2	224
Högyész és Genes.	1372	303	187	64	36	48	43	52	81	34	18	9	2	877
Szent-János.	1089	281	152	41	37	33	25	36	35	44	30	6	—	720
Tisza-Igar.	509	138	60	34	26	33	24	30	28	24	9	4	3	413
Ivánka.	626	151	63	55	26	32	39	52	44	20	12	2	—	496
Kopács.	318	38	20	3	3	7	2	14	89	24	14	9	2	225
Kölköd.	298	73	39	19	7	11	13	10	12	23	16	2	—	225
Kömlő.	961	260	95	30	27	28	26	31	43	38	25	3	—	606
Lasztócz.	573	90	57	30	24	19	40	36	41	32	16	9	1	395
Tisza-Lúcz	559	140	58	76	27	37	52	55	63	55	18	1	—	582

Jegyzetek az V. osztályra.

- a) **Á t á n y**, falu Hevesben, 2448 lakossal. Ebből felvétetett, a hely. hvallású egyház, 2415 lélekkel.
- b) **B a b a r c z**, falu Baranyában, 1171 lakossal. Fölvétettek a hely. hvallásuak 243 lélekkel.
- c) **Ú j B a r s**, falu Bars megyében, egyházi összeírás szerint 1989 lakossal. Az egész népesség fölvétetett. Olykori járványok itt a himlők és lázak.
- d) **B e r e g s z á s z**, mezőváros Beregben, 4300 lakossal. Fölvétettek a r. catholikusok (1678), hely. hvallásuak (1923), és görög catholikusok (400) lélekkel. Olykori járványok itt, a himlő, lázak és vérhas.
- e) **B e s e n y ő**, falu Hevesben, 2712 lakossal, mely népesség egészen fölvétetett.
- f) **B e j e**, falu Gömörben, 756 lakossal; melyből a hely. h. v. egyház (644 lélekkel) vétetett fel. Legközönségesebb nyavalyáik a lakosoknak, a lázak.
- g) **M e z ő - C s á t h**, mező város Borsodban, mintegy 6 ezer lakossal; kikből fölvétettek a hely. hvallásuak 5665 lélekkel.
- h) **C s ú z a** és **D a r ó c z**, falvak Baranyában, 2319 lakossal, kik itt fölvétettek. Gyakoribb nyavalyáik a lázak és vérhas. Csúzán egy 97, és egy 104 éves egyén élt még 1846-ban.

i) Alsó-Felső-Dabas, falvak Pest-vármegyében mintegy 1800 lakossal. Fölvétetett itt a helv. hvallásu egyház, a pótharaszti fiók-egyházzal együtt. Azonban Pótharaszttja, csak a születési és halálozási összegekben áll kitéve.

k) Nemes-Dömölk, és hozzátartozó 13 fiók-egyház, Vasvármegyében. Összes népességeik 6051 lélek, melyből a 3322 lélekből álló ágostai hvallást követők egyháza vétetett fel. — Legtöbben hálnak el lázakban.

l) Dömsöd, falu Pestmegyében, 3300 lakossal; kik közül a helv. hvallásuak, 3178 lélekkal vétettek fel.

m) Tisza-Eörs, falu Szólnok-megyében, mintegy 1600 lakossal, kik közül a r. catholikusok 1581 lélekkal vétettek fel.

n) Erdő-Telek, falu Hevesben, 2249 r. catholikus lakosokkal, kik itt fölvétettek. 10 év alatt, csak egy egyén halt el 95 éves koron felül. A patécs gyakran fordul itt elő.

o) Tisza-Füred, mezőváros Szólnokmegyében, 4734 r. catholikus és helv. hvallásu lakosokkal, kik itt fölvétettek. — 10 év alatt, 95 éves koron felül, két egyén halt el, kiknek egyike 101 éves volt.

p) Gércze és Miske, falvak Vas megyében, amaz 1070, ez mintegy 500 lakossal. Fölvétettek az ág. hvallásuak 790 lélekkal. A lakosok főképen lázakban hálnak el.

q) Nagy-Geresd, falu Sopronmegyében. Itt az ágostai egyház, a hozzátartozó 14 fiók-egyházzal együtt vétetett fel, mely összesen 1954 lelket számít. A lakosok többnyire tüdővészben hálnak el. 1837-ben, egy nő, 106 éves és 3 hónapos életkorában temettetett el.

r) Gomba, falu Pestmegyében, 1250 lakossal; kik közül itt a helv. hvallásuak 1199 lélekkal vétettek

fel. Gyakoribb betegségek a lakosoknak a lázak, sorvadás és himlő.

s) Gyönk, falu Tolnában, 2700 lakossal; kik közül a hely. hvallásuak, 1178 lélekkel vétettek fel. Legtöbben hálnak el himlőben és tüdő-vészben.

t) Gyömrő, falu Pestmegyében, 945 lakossal. Ebből fölvetettek a hely. hvallásuak 815 lélekkel. Legszokottabb nyavalyáik a vérhas és himlő.

u) Gyón, falu Pestmegyében, 1614 lakossal; ebből fölvetettek a hely. hvallásuak 435 lélekkel.

x) Hahnva és Lénardfalva, faluk Gömörben, 1612 lélekkel, kik itt összesen fölvetettek. Aszkorban legtöbben hálnak el.

y) Haraszi, falu Baranyában, 773 lakossal, kik közül a hely. hvallásuak, 765 lélekkel vétettek fel. Gyakoribb nyavalyáik a lázak.

z) Högyész és Gencsi, falvak Vasvármegyében, 2564 lélekkel. Az egész népesség fölvetetett. Gyakoribb nyavalyáik a lázak.

j) Szent-János, mezőváros Mosonmegyében, 2293 lakossal. Az egész népesség fölvetetett.

v) Igar, falu Szólnokmegyében, 1296 lakossal; kikből a hely. hvallásuak, 1143 lélekkel vétettek fel.

aa) Ivánka, falu Borsodban, mely a hozzátartozó Lövé, Valk és Négyes fiók-egyházakkal együtt, 1162 hely. hvallású lelket számít, kik itt fölvetettek.

bb) Kopács, falu Baranyában, összesen 1353 lakossal, kik itt fölvetettek. A gyermekek, vörös himlőben és torokgyíkban hálnak leginkább. A lázak is gyakoriak itt.

cc) Kölköd, falu Baranyában, 821 hely. hvallású lakossal, kik itt fölvetettek. Szokottabb nyavalyáik a lázak; de legtöbben sorvadásban hálnak el.

dd) Kömlő, falu Hevesben, 1850 r. catholikus lélekkel, kik itt fölvétettek.

ee) Lasztócz, falu Zemplénben, 1278 lakossal. Az egész népesség fölvétetett. A hagymáz itt sok lakost elragadott.

ff) Tisza-Lúcz, falu Zemplénben, 1980 lakossal, kik közül a hely. hvallásuak, 1597 lélekkel vétettek föl. Itt 10 év alatt, 23-al fölözte a halálozás a születést; minek az 1842-ben uralkodott vörös himlő volt az oka.

gg) Megyaszó, mezőváros Zemplénben. Népeségét Fényes 2713 lélekre teszi, s abból a hely. hvallásuak számát 2536-ra. Azonban ezen utóbbiakra nézve, kik itt fölvétettek, az egyházi összeírás 1846-ban csak 1683 mutatott, s a népességtani kivetés is csak 1920 lélekre mutat.

hh) L. Szentmiklós, falu Mosonmegyében, 1223 r. cath. lakossal, kik itt fölvétettek.

ii) Monor, mezőváros Pestmegyében, 3871 lakossal, kik itt összesen fölvétettek.

kk) M. Gy. Monostor, falu Pestmegyében, 1075 lakossal, kik közül a hely. hvallásuak 450 lélekkel vétettek föl. A gyermekek leginkább himlőben, a korosabbak tüdővészben haltak el.

ll) Moson, mezőváros Mosonmegyében, 3800 lakossal, kik közül itt a r. catholikusok, 3646 lélekkel vétettek föl.

mm) Munkács, mezőváros Beregben, 2900 többnyire r. cath. lakossal, kik itt összesen fölvétettek. 10 év alatt, két egyén halt el 95 éven felül. 1841-ben, a gyermekek vörös himlőben számosabban haltak el, és 1846-ban, a hurút veszélyesebb nemében.

nn) Otrókocs és Páskaháza, faluk Gömör-

ben, 576 helv. h. vall. lélekkel, kik itt fölvetettek. — A lakosok leginkább tüdőbajokban halnak el.

oo) Magyar-Óvár, mezőváros Mosonmegyében, 2251 r. cath. lélekkel, kik itt fölvetettek. 1846-ban itt a váltóláz többeket elragadott.

pp) Nagy-Paka, a hozzátartozó Csukár- és Kis-Paka fiók-egyházakkal, Posonmegyében. Összesen 766 lelket számít, kikből a r. catholikusok, 743 lélekkel vétettek fel. — A lakosok 10 év alatt illy nyavalyákban haltak el:

Vízkórban	21
Öregségi elgyengülésben	6
Agygyuladásban	2
Kiszáradásban	11
Kelevényben	30
Nyavalyatörésben	9
Forró lázban	11
Fúladásban	5
Rágásban	2
Szélütésben	6
Mellbajban	6
Szerencsétlenség által	8
Tüdővészben	13
Bélgyuladásban, gyermek	4
Gyongeségben, gyermek	25
Vérhasban, gyermek	4
Aszkórban	13
Epelázban	3
Idétlenül és halva született	9
Torokgyíkban	5
Himlőben	6
Gyomor-görcsben	2
Tüdőgyuladásban	3

Osúzban	2
Szár az szaggatásban	4
Hányásban	2
Gyermek-szülésben nő	3

Tíz év alatt egy egyén halt el 103 évet korában.

qq) Péczel, falu Pestmegyében, 1900 lakossal, kik közül a h. hitvallásuak, az 1846-iki összeírás szerint, 827 lélekkel, vétettek itt fel. 1827—1837-ig, két egyén halt itt el 100 éves koron felül.

rr) Pelsőcz, mezőváros Gömörben, 1140 lakossal, kik közül a helv. hvallásuak, 951 lélekkel vétettek itt fel. Legtöbben tüdőbajokban hálnak el.

ss) Poroszló, mezőváros Hevesben, 3970 lakossal, kik közül itten a helv. hvallásuak, 3111 lélekkel, és r. catholikusok 790, lélekkel vétettek itt fel.

tt) Rétfalu, falu Sopronmegyében, 959 lakossal, kik itt fölvetettek.

uu) Nagy-Salló, mezőváros Barsban, 2940 r. catholikus és helv. hvallású lélekkel, kik itt összesen fölvetettek. Leggyakoribb, de nem igen veszélyes nyavalyáik, a lázak.

xx) Sepse, falu Baranyában, 790 lakossal, kikből a helv. hvallásuak, 725 lélekkel vétettek fel. Gyakoribb nyavalyáik a lázak.

yy) Simonyi és Nagy-Sitke, falvak Vasme gyében, 1807 lakossal, kik közül az ágost. hvallásuak 994 lélekkel, vétettek fel. Lázakban és mell-nyavalyákban hálnak el legtöbben.

zz) Szent-Imre, falu Szólnok megyében 2021 lakossal, kik közül a helv. hvallásuak, 1864 lélekkel vétettek fel. Lázak és sorvadások a szokottabb nyavalyáik.

jj) Duna-Szerdahely, mezőváros Posonmegyében; a hozzá tartozó fiók-egyházakkal és pusztákkal

együtt, 5534 lakost számlál; kik közül a r. catholikusok 4006 lélekkel vétettek itt fel. A lakosok leginkább tüdővészben, sorvadásban és lázakban halnak el. Tíz év alatt, kettő halt el 95 éves koron felül.

vv) Herczeg-Szőlős, falu Baranyában, 1900 lakossal, kik közül a helv. h.vallásuak, 690 lélekkel vétettek itt fel.

ab) Somorja, mezőváros Posonmegyében, 2700 lakossal. Fölvétettek a r. catholikusok, kik a Somorjá-hoz tartozó fiók-egyházakkal együtt, 4543 lelket számnítnak, továbbá a helv. hvallásuak, kik a fiók-egyházakkal együtt 384 lelket tesznek, és ágost. hvallásuak 726 lélekkel. — Legtöbben aszkórbán halnak el.

ac) Tarczal, mezőváros Zemplénben, 2498 lakossal, kik közül a helv. hitvallásuak, 1415 lélekkel vétettek fel.

ad) Mező-Tárkány, falu Hevesben, 2208 lakossal, kik közül a r. catholikusok, 2202 lélekkel vétettek fel. A gyermekek leginkább patécsban haltak el.

ae) Tornalja, falu Gömörben, 780, helv. hitvallású lakossal, kik itt fölvétettek. Forró-lázban számosságban haltak el.

af) Tisza-Ujlak, mezőváros Ugocsában, 1450 lakossal, kik közül a helv. hitvallásuak, 260 lélekkel vétettek fel. Az inláz itt többeket elragadott.

ag) Zádorfalva, falu Gömörben, 810 lakossal, kik közül a helv. hitvallásuak, 780 lélekkel vétettek fel. Forró-nyavalyákban és sorvadásban legtöbben haltak el. 1841-ben a vérhas többeket elvitt. 1846-ban egy nő élt, ki közel állott a 100 éves korhoz.

ah) Vönöczk, falu Vas megyében, 983 lakossal, kik közül az ágost. hitvallásuak 679 lélekkel, vétettek itt fel.

ai) Vörösmarth, mezőváros Baranyában. 2873 lakossal, kik közül a r. catholikusok, fők-egyházakkal együtt 1654 lélekkel, és helv. hitvallásuak 1038 lélekkel vétettek fel.

ÖSSZEKÉPESÍTÉS.

VI. OSZTÁLY.

Hely neve	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k												Halot- tak összes száma
		0—1	1—3	3—10	10—20	20—30	30—40	40—50	50—60	60—70	70—80	80—90	90 felül	
Brezno-Bánya.	1361	248	168	86	51	73	88	69	86	113	60	32	5	1079
Felső-Bánya.	2315	388	210	193	94	88	109	115	158	108	96	27	5	1596
Új-Bánya	1795	395	213	172	76	70	92	89	105	119	67	30	—	1428
Körmöcz.	1718	358	213	199	56	81	67	117	109	133	111	45	11	1500
Selmech	830	174	109	72	40	36	52	72	61	71	41	16	2	746
Összesen:	8019	1563	913	722	317	348	408	462	519	544	375	150	23	6349

e) Selmecz, k. bányaváros Hont-megyében mint egy 17000 lakossal. Fölvétettek az ágost. hitvallásnak 2550 lélekkel. Legtöbben mell- és tüdő-bajokban halnak el. A 60 éves kort többnyire csak a nők érik el. Ezek kort a 10 év alatt, egy 100 éves korban halt el, és egy 98 évesben. A himlő itt olykor járványos.

Jegyzetek a VI. osztályra.

a) Brezno-Bánya, k. város Zólyomban, 5262 lakossal; kik közül az ágost. hitvallásuk, 2400 lélekkel vétettek fel. A tíz év alatt, egy egyén 96, másik 101, és kettő 102 éves koraikban haltak el.

b) Felső-Bánya, k. b. város Szatmárban, 5539 r. catholikus, görög catholikus, és helv. hitvallású lakosokkal, kik itt összesen fölvétettek. Itt szembetűnőleg több az éltes nő, mint éltes férfi; minek főképen a bányászati erős munka az oka. Legtöbben mell-bajokban halnak el, mire nézve ismét a bányai erős munkát okozhatni, minthogy a munkások igen felhevülvén a munkában, utána könnyen meg szoktak hűlni.

c) Új-Bánya, k. bánya-város Barsban, 4741 lakossal, kik 20 egyént kivéve, mind r. catholikusok. Ezek vétettek fel. Tíz év alatt, 80 éven felül 30-an haltak el; de 87 éves koron felültre a városban nem emlékeznek. Itt is leggyakoribb nyavalyák a mellbajok, részint a bányamunka, részint a gyakori hegymászás miatt. 1846-ban, a gyermekek közt a természetes himlő dühöngött, mely később a korosabbakat sem kimélte meg.

d) Kőrmöcz-Bánya, k. bánya-város Barsban, 5060 lakossal, kik itt összesen fölvétettek.

e) Selmecz, k. bányaváros Hont-megyében, mintegy 17000 lakossal. Fölvétettek az ágost. hitvallásuak 2550 lélekkel. Legtöbben mell- és tüdő-bajokban halnak el. A 60 éves kort többnyire csak a nők érik el. Ezek közt a 10 év alatt, egy 100 éves korban halt el, és egy 96 évesben. A himlő itt járványos.

Tabla G.)

VÉG-ÖSSZEKÉNTÉSE

mind a hat osztálynak.

Osztály száma	Szülöt- tek száma	E l h a l t a k											Halot- tak összes száma	
		0--1	1--3	3--10	10--20	20--30	30--40	40--50	50--60	60--70	70--80	80--90		90 fölül
I. Osztály.	54500	17438	8605	2721	1776	2834	2779	3067	3167	2526	1563	731	101	47308
II. Osztály.	94719	21936	12279	7436	3830	3936	4245	4398	4572	5042	3473	1528	280	72755
III. Osztály.	79946	19305	10262	6267	2813	2735	2564	2393	3056	3382	2093	714	181	55765
IV. Osztály.	30272	7462	3654	2549	1285	1349	1377	1482	1665	1921	1159	476	84	24463
V. Osztály.	45746	10451	5202	3804	1829	1922	1903	2356	2915	2759	1652	491	69	35384
VI. Osztály.	8019	1563	913	722	317	348	408	462	519	544	375	150	23	6349
Összesen:	313202	78155	40915	23499	11850	13124	13276	14158	15894	16174	10315	4090	738	242024

V.

Összeállítások.

Ezen itten előadott hat osztályban, oly magyarországi helyek lakosai közül, melyeknek száma összesen 901693 lélekre megyen, fölvetetett 769149 főnyi népesség; minden esetre nevezetes töredék, milyen népesség-tanárok által csak gyéren használtathatott. Ezen népességben, 313202 születés és 242024 halálozási eset fordult tíz év alatt elő; és így évenként 24,55 lélekre esik egy születés és 31,78 lélekre egy halálozás. Ezen születési eredmény igen örvendetes fogna lenni — miután a népesség-tanárok rendszeren, 30 népességi lélekre szoktak egy szülöttet számítani — ha annak a halálozási rovat is aránylagosan felelne meg; de ez, fájdalom, a fölvelt népességben, 4,22 lélekkel mutat alább, a népesség-tanárok rendszeres számításánál; kik 36 népességi lélekre szoktak számítani egy halálozást. Ezen sajón annál felőtölőbb, hogy noha az általam fölvelt népességnek nagyobb része, kisebb-nagyobb városokban lakik, mindazáltal a pestbudai népességnek egy részét kivéve, mind oly városokban, melyek nagyrészen föld- és szőlő-mivelésből élnek, s melyeknek lakosai közt, a nagyvárosi lakosokkal összevetve, aránylag csekélyebb szokott lenni a halálozás. Jelenleg ezen halandóságunk csaknem egyre mutat a londonival.

Mindazáltal a fentebbi arány mellett, a népesedés gyarapodása, a fölvelt népességnél, tíz év alatt, 71178

lelket ad ki. Ennél fogva ha a fölvetett népességről, egész Magyarországra húzhatunk következtetést, népesedésünk mintegy 108 év alatt kettőzöttetnék meg. A műveltség gyarapodtával, s különösen — miután nálunk a legaránytalanabb halandóság 0—3 éves korig mutatkozik — ha kisebb városokon és falu-helyeken, értelmesebb bábák, orvosok használtathatnak, és az ezek iránti bizodalom a köznépnél növekedik, az értelmiség sok babonát, kurúzsolást s élet-ártalmas szokást, visszaélést eltöröl: kétséget nem szenved, hogy a jelen születési szép arány mellett, Magyarország amaga egészséges légével, megáldott földével, egy leendő Európa legszaporább népesedésü országai közül.

A fölvetett helyek közt, kivéve Budának, Pestnek némely egyes egyházaikat, miket szinte az összes arány kiegyenlít, egyedül négy az, melyekben tíz év alatt, a halálozás fölözte a születést, úgymint: Kassa, Miskólcz, Máramaros-Sziget és Tisza-Lúcz. Ezen körülmény — miután a fölvetett tíz év a rendesek közé számítható, mikben járvány nem igen uralkodott — méltán felszólítja a helybeli Elöljáróság figyelmét.

Az I. osztálynál, tesz 10 év alatt a szaporodás 7192; mivel is felosztva a fölvetett népességet, úgymint 150111., 20,87 lélekre esik egy szaporodás. Évenként 27,54 lélekre esik egy születés, és 31,73 lélekre egy halálozás.

A II. osztálynál, tesz 10 év alatt a szaporodás 21964. Ezzel felosztva a fölvetett népességet, úgymint 237690-et, 10,82 lélekre esik egy szaporodás. Évenként 25,09 lélekre esik egy születés, és 32,67 lélekre egy halálozás.

III. osztálynál, a szaporodás 10 év alatt tesz 24181. Ezzel felosztva a fölvetett népességet, úgymint 165523-at, 6,84 lélekre esik egy szaporodás. Évenként 20,70 lélekre esik egy születés, és 29,68 lélekre egy halálozás.

IV. osztálynál, 10 év alatt tesz a szaporodás 5809.

Ezzel felosztva a fölvelt népességet, úgymint 88110-et, 15,16 lélekre esik egy szaporodás. Évenként 29,10 lélekre esik egy születés, és 36,02 lélekre egy halálozás.

V. osztálynál a szaporodás 10 év alatt tesz 10362. Ezzel felosztva a fölvelt népességet, úgymint 107445-öt, 10,39 lélekre esik egy szaporodás. Évenként 23,48 lélekre esik egy születés, és 30,36 lélekre egy halálozás.

VI. osztálynál, a szaporodás 10 év alatt tesz 1670. Ezzel felosztva a fölvelt népességet, úgymint 20270-et, 12,13 lélekre esik egy születés és 31,97 lélekre egy halálozás.

E szerint legörvendetesebbeknek mutatkoznak a III. osztálynak, úgymint a közép rendű mezővárosok osztályának, mind szaporodási mind születési arányai. Minek fő oka az lehet, hogy ezen városok eléggé vagyonosok arra, hogy az élet szükséges eszközeinek beszerzése körül, nyomasztó gondoktól, sanyarúságoktól mentek maradjanak, értelmes bábákat tarthassanak városaikban, a nélkül azonban, hogy az élet-vesztegető fényűzés által elárasszatnának. Azonban fájdalommal kell látnunk ezen osztályban a rendkívüli nagy halandóságot, mely legnagyobb az osztályok közt, $6\frac{1}{3}$ részzel nagyobb a népesség-tanárok általános számításánál; mi nyilván mutatja, hogy ezen osztály városai, vagy alkalmas orvosok hiányában szenvednek, vagy a mi hihetőbb, nem köz irántok a bizodalom, s kurúzsolások és babonák pótolgatják, az emberi élet rovására, segélyeiket. Azonban tán a vagyonosság bőségéből és megszokásból, napi rendbe vett kövér és túltápláló ételekre is róhatni valamit.

Utána az V. osztálynak, úgymint a falvak osztályának, szaporodási és születési arányai örvendeztetnek; de a halálozási arány itt is kevéssel vigasztalóbb. Itt már biztosabban tehetjük fel okúl: az értelmes bábák és orvosok

hiányát, s a kurúzsolások, babonák, előítéletek káros befolyásaikat. Azonban a nyári kemény munka, téli dologtalan, s rossz légű szobákban heverés, a friss sertés-hússali, új borrali s szeszes italokkal nem ritka mértékletlenség, sat. szinte segítik elő a halandóságot.

Az I. osztálynál legcsekélyebbre üt ki a szaporodás, minthogy csekélyre mutat a születési arány is, s a halálozás is elég sűrű. Más okok mellett, főnek mondhatjuk itt a nagy városok fényűzését, az azzal járó nagyobb fokú feslettséget, s tán itt ott a külvárosokban található nyomorúságos szegénységet is.

III A II. osztálynak aránya, minden tekintetben kedvezőbb az I. arányánál; minek alkalmasint, a vagyonosság mellett, csekélyebb fényűzés lehet az oka.

A IV. osztálynál szembeötlők a legrosszabb születési és legjobb halálozási arányok, mik egymást pótolva meg lehetős szaporodást adnak. A csekély születésnek okát bajos kitalálni; a kis halálozásnak, más okok mellett, tán a hegyi egészséges lég és víz, mely legtöbb helyeinek sajátja, lehet az oka.

A VI. osztálynál ismét nem csekély a halandóság; minek más okok mellett, főleg a bányászati nehéz munka lehet az oka.

Sajnálom, hogy a gyermek-ágyban elhalt nők, és halva született gyermekek iránt, nincsenek elegendő adataim. — Kardszagon 11134 lakosság közt, 10 év alatt, elhalt gyermek-ágyban 40, és így évenként 4; idétlenül és halva született 91; és így évenként $9\frac{1}{10}$. — A makói izraelitáknál 1270 népesség közt, 10 év alatt, csak egy nő halt el gyermek-ágyban; mi nyilvános jele, úgy anyák mint bábák részéről, az értelmiségnek és mértékletességnek, valamint annak is, hogy a gyermek-ágyasok idő előtt nemkelnek fel, mi ellen kisebb városainkon és falvainkon

gyakori a vétség. — Nagy-Pakán 743 lakos közt, 10 év alatt elhalt gyermek-ágyban 3, s idetlen és halva született gyermek 9. —

Azon gyermekeknek, kik 0—1 éves korukig, 10 év alatt elhaltak, száma mind a hat osztályban összesen 78155-re rúg. E szerint a születés utáni első évben, csaknem $\frac{1}{4}$ része hal el minden születetteknek; és csaknem $\frac{1}{3}$ része az összes halottaknak. Ez ugyan magában nem volna épen aggasztó eredmény; nem kell azonban felednünk, hogy az általam fölvetett népesség, nagyobbára a vagyonosabb és értelmesebb lakossághoz tartozik, s az az ország egészségesebb vidékeit lakja; továbbá minél nagyobb és vegyesebb népessége vétetik fel az országnak, annál kevesebb kedvezőleg fog mutatkozni a fentebbi arány; mint ezt a magyarországi halálozási nagy tábla † alatt mutatja.

Több év adataiból készült rovat-lapok szerint, 1000 halott közül, 0—1 elhal:

Bécsben	458
Berlinben	367
Londonban	320
Stockholmban	423
Svéciában	230
Francia tontinistáknál	255

Igaz, hogy ezen adatok nagyvárosokról szólnak, mikben rendszeren, számos okoknál fogva, nagyobb a gyermek-halálozás; mint ezt Stockholm, Svécia fővárosának, és magának Svéciának rovata is mutatja; azonban magának Svéd-országnak gyermek-halálozása is 0—1, csaknem $\frac{1}{4}$ részre mutat; sőt a francia tontinistáknál is, kik közé válogatott egészséges, erős egyének állnak be, s gyermekek adatnak be, ezen halálozás öttel fölözi a születettek negyedét.

Az I-ő osztálynál egy, 0—1 gyermek-halálozás, 3,12 születtire esik.

A II. osztálynál	4,31.
A III-nál	4,14.
A IV-nél	4,05.
Az V-nél	4,37.
A VI-nál	5,13 születtire.

És így Pest-Budában legnagyobb ezen halálozás; mi természetes; és legkisebb a VI. osztálynál, tán azért, mert legkisebb, miveltebb s nem nagy tömegekben élő népesség vétetett fel nála.

A gyermekeknek 1—3 éves korukig történő halálozása, mind a hat osztályon keresztül, csaknem épen felét teszi az 0—1 halálozásnak.

A 3—10 halálozás, az elsőbb 3 osztálynál már enyhülni kezd, s míg ez a többi osztályoknál többre üt ki felénél az 1—3 halálozásnak, az I-őnél ennek $\frac{1}{3}$ részét sem teszi. — Mind a hat osztálynak 0—10 halálozási aránya így áll: a születtek összes számából 2,19-re esik egy 0—10 halálozási eset. És így az 0—10 összes halálozás, nem teszi felét az összes születtek számának. Az összes halálozásból ellenben, 1,68-ra esik egy 0—10 halálozás; és így ezen utóbbi több mint felét teszi a hat osztály összes halálozásának.

0—10 lévén azon életkor, melyben a halálozás legtetemesb lenni szokott, melynél fogva az mintegy hévmérője a népesedés mikénti állásának: lássuk az eredményeket:

Az I-ő osztálynál 1,89 született gyermekre esik egy 0—10 halálozás.

A II-nál	2,27-re.
A III-nál	2,23-ra.
A IV-nél	2,21-re.

Az V-nél	2,35-re.
A VI-nál	2,50-re.

E szerint a VI-ik osztályra esik a gyermekek legkisebb halálozása, utána az V-ikre, és legnagyobb az I-sőre, hol 10 éves korig, több mint fele hal el a szülötteknek.

A 10—20 életkorban, egészen élet vesztetni látszik a halál kaszája. Itt már 21,27 halálozás közöl esik egy a 10—20 éves korra. Azontúl ismét fokenként emelkedik a halandóság egész a' 70-dik életkorig, mellytől kezdve mindinkább hanyatlik, mígnem 90-en felül egypár évvel, az egész népesség elhal. Természetesen: minél több gyermek hal el, annál kevesebb fog jutni elhalásra, 70 éves koron túl. Igy példaúl: az I. osztálynál legnagyobb lévén a gyermek-halálozás, 70 éven túli korok halálozására, összes halottjai közöl, 19,75 esetre esik egy; míg a VI. osztálynál 70 éves koron túlra, a maga halottjai közöl, szinte 11,58-ra esik egy halálozási eset; s az V. osztálynál 15,99-re.

A halálozás rovatánál figyelmet érdemelnek, a szerencsétlenségek által történt halálozások; különösen a vízbe-fúladások és öngyilkosságok. — Budán 5398 halott közöl, 3 év alatt, öngyilkosság által 13 halt el, és 33 fúladt vízbe, összesen 46; és így a 3 év alatt, 415,23 halottra esik egy öngyilkosság, és 163,56 halottra egy vízbe-fúladás. — Pesten, 3 év alatt, 13126 halott közöl 45 halt el öngyilkosság által; és így 291,68 halottra esik egy öngyilkossági eset. Ugyan ott, ugyan annyi halott közöl, 3 év alatt, 66 fúlt vízbe; és így 198,87 halottra esik egy vízbe-fúladási eset. — Nagy-Győrben, 1037 halott közöl, 10 év alatt, balesetek által 22 halt el; és így 47,13 halottra esik egy baleset. — Kardszagon, 10 év alatt 3876 halott közöl, 8 halt el öngyilkosság által, 3 erőszakos halállal, 29 szerencsétlenségek által, és 2 víz-

iszonyban, összesen 42; és így 92,28 halottra esik egy baleset. — A makói izraelita községnél, tíz év alatt, 319 halott közül, 2 fült vízbe, 4 halt el megégés, és 3 más szerencsétlenségek által, összesen 9; és így 35,44 halottra esik egy szerencsétlenség. Öngyilkosságra az izraelitáknál alig van példa; minek főoka az lehet, hogy az izraeliták majd kirekesztőleg anyagiak körül forogván, nem igen szoktak elfajulni túlmiveltségi ábrándozásokra. — Nagy és Kis-Pakán, tíz év alatt, 215 halott közül, 8 halt el szerencsétlenségek által; és így 26,87 halottra esik egy baleset.

Szomorú tapasztalás, hogy az öngyilkosságok és tébolyodások, egy pár évtized-óta, európa-szerte mindinkább szaporodnak. Ennek anyagi, körülményi s test- és véralkati okokon kívül, alkalmasint pszichologiai oka is lehet; nevezetesen az, hogy olvasmányaink, mindinkább törnek ideális világokba varázsolni bennünket, miknek arany váraik csak igen gyéren találtatván fel a valódi-ban, könnyen elégtelenségbe süllyesztik lelkeinket! —

Esztergom városában, 6940 lakos, és tíz év alatt történt 2717 halálozás közt, betegségek szerint, illy arányban történtek az elhalások:

Sorvasztó nyavalyákban	431
Rángásban	262
Születési gyöngeségben	251
Öregségi elgyengülésben	246
Tüdő-vészben	239
Ideglázban	157
Vérhasban	130
Vízkeletben	123
Görcsben	113
Fogzásban	113
Vörös himlőben	92
Hólyagos himlőben	66

Szél- és guta-ütésben	70
Külső erőszak által	23
Gyermekágyban	14
Vizbefúladás által	10
A többi, más különféle nyavalyákban.	

Általában fölvehetni, hogy valamint a gyermekek leginkább rángásban, himlőzésben és fogzásban hálnak el: úgy a későbbi életkorokból, a sorvasztó nyavalyák ragadnak el nálunk legtöbb áldozatot; úgy hogy ezek rendszeren egy negyed, ha nem harmad részét teszik az egész halálozásnak.

Meg kell jegyezmem, hogy adataim között, a betegségek megnevezéseit úgy adtam, miként azok hozzám beküldettek. Nem lévén ezekre nézve szaktudós, orvosi műszavakba és osztályozásokba avatkozni nem merészelttem. A laicus olvasó inkább megértendi a vidéki köz elnevezéseket; szaktudós orvos urak pedig, könnyen el fognak igazodni azokon. — Egyébiránt megismerem, hogy orvosi teljes megismerésére Magyarországnak, szűk adataim cseppeknek is kevesek.

VI.

A két nem közti arányra nézve, a következő néhány adat szolgált.

Pest városának 184⁵/₆ hivatalos összeírása szerint találtatott a városban:

keresztyén férfi	31174
nő	32396
izraelita férfi	6917
nő	6594

Szerzetesek, katonák nem számítottak.

Hajdu-Böszörményben, 1846-ban találtatott:

finem	6862
nőnem	6347

Hajdu-Böszörményben született:

1837.	figyermek	228	leány	171
1838.	"	247	"	247
1839.	"	343	"	282
1840.	"	274	"	283
1841.	"	281	"	308
1842.	"	277	"	265
1843.	"	309	"	281
1844.	"	320	"	308
1845.	"	290	"	325
1846.	"	315	"	332
Összesen :		2884		2802

A Hajdú-városoknak, 1846-ról szóló rovat-lapjuk.

Hely neve	Népeesség		Új házas- ságok	Született		Elhalt	
	finem	nőnem		finem	nőn.	finem	nőn.
Szoboszló	6856	6761	121	244	210	157	151
Bószörmény	6862	6347	138	315	332	202	203
Nánás	6304	6267	98	206	201	149	133
Hatház	2620	2743	58	96	110	134	138
V. Pircs	1338	1423	22	42	44	125	87
Összesen:	23980	23541	437	903	897	767	712
Újváros,							
Nádudvar,							
Csege,							
P. Ladány,							
Földes,							
Sáp,							
Tetétlen,							
Szovát,							
Acsád,							
Szentmihál,							
T. Dob,							
Dada,							
Lök,							
Eszlár,							
Nagyfalu:							
Összesen:	21187	21160	363	959	970	778	756

Új-Bányán elhalt:

1837.	finem	68	nőnem	65
1838.	—	66	—	52
1839.	—	101	—	97
1840.	—	73	—	89
1841.	—	55	—	66
1842.	—	74	—	70
1843.	—	68	—	74
1844.	—	68	—	48
1845.	—	72	—	51
1846.	—	79	—	92
Összesen :		724	—	704

A losonczyi helvét hitvallású egyházban született:

1837.	fiú	25	leány	15
1838.	—	13	—	14
1839.	—	9	—	12
1840.	—	11	—	15
1841.	—	18	—	16
1842.	—	9	—	11
1843.	—	13	—	16
1844.	—	10	—	14
1845.	—	14	—	7
1846.	—	11	—	7
Összesen :		133	—	127

Ugyanott elhalt:

1837.	finem	20	nőnem	3
1838.	—	15	—	10
1839.	—	9	—	8
1840.	—	12	—	8
1841.	—	21	—	21
1842.	—	16	—	14
1843.	—	9	—	10
1844.	—	18	—	9
1845.	—	13	—	13
1846.	—	14	—	18
<hr/>				
Összesen:	—	147	—	114

A makói izraelita községben született:

1837.	fiú	30	leány	28
1838.	—	40	—	29
1839.	—	27	—	29
1840.	—	29	—	25
1841.	—	34	—	27
1842.	—	21	—	24
1843.	—	29	—	28
1844.	—	30	—	26
1845.	—	32	—	27
1846.	—	27	—	37
<hr/>				
Összesen:	—	299	—	280

Kopácson született:

1837.	fiú	11	leány	11
1838.	—	18	—	15
1839.	—	17	—	22
1840.	—	11	—	13
1841.	—	25	—	15
1842.	—	13	—	13
1843.	—	11	—	10
1844.	—	21	—	21
1845.	—	22	—	20
1846.	—	12	—	22
Összesen: —				161
				162

Herczeg-Szőlősen született:

1837.	fiú	6	leány	9
1838.	—	9	—	14
1839.	—	11	—	7
1840.	—	10	—	8
1841.	—	9	—	16
1842.	—	11	—	11
1843.	—	9	—	8
1844.	—	3	—	5
1845.	—	13	—	7
1846.	—	15	—	10
Összesen: —				96
				95

Baranya-megyei Kő helységében, mely 465 lakossal bír,
született:

1837.	fiú	5	leány	5
1838.	—	9	—	2
1839.	—	9	—	10
1840.	—	5	—	10
1841.	—	8	—	5
1842.	—	6	—	5
1843.	—	6	—	6
1854.	—	4	—	9
1845.	—	3	—	5
1846.	—	5	—	1
Összesen:		60	—	58

Végezetül ide rekesztem még a szegszárdi helvét hitvallású, továbbá a Felső-bányai r. catholikus, reformatus, és görög-catholikus egyházak, és Siklós r. cath. egyház rovat-lapjaikat, mik a nemi arányt leginkább előtűntetik.

Szegezárdi rovatok.

Évszám	Született		E l h a l t														60-on fö- lül él je- lenleg	
			1-3		3-10		10-20		20-30		30-40		40-50		50-60			
	fiu	leány	fiu	leány	fiu	leány	ifjú	leány	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
1837-ben	30	19	6	10	4	1	2	1	—	—	—	1	—	1	1	1		
1838-ban	28	29	2	1	4	2	2	—	—	—	1	2	—	—	—	—		
1839-ben	40	19	16	13	6	3	—	—	1	2	1	3	—	—	1	3		
1840-ben	41	33	8	11	2	2	2	1	—	1	2	2	3	1	—	2		
1841-ben	31	38	12	7	2	3	2	1	1	—	—	—	—	2	—	—		
1842-ben	24	17	8	5	1	1	—	—	—	1	—	—	2	1	—	1		
1843-ban	37	29	8	4	3	2	3	2	2	—	—	—	—	2	1	1		
1844-ben	34	30	11	16	—	2	—	1	1	1	2	1	1	—	—	3		
1845-ben	31	34	13	5	2	—	2	1	1	—	2	1	—	—	1	1		
1846-ban	32	27	19	10	9	4	—	—	2	1	—	1	3	1	2	2		
Összesen :	328	275	103	82	33	20	13	7	8	6	7	10	11	8	6	14	49	38

És így elhalt 60 éves korig, a finemből 181; a nőnemből 147.

Felső-Bányai rovatok.

Évszám	Született		E l h a l t																					
			0-3		3-10		10-20		20-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-90		90-en felül	
	fiu	leány	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő
1837.	125	112	32	16	12	6	5	4	10	2	3	3	5	3	9	7	6	7	6	3	1	1	—	1
1838.	135	105	21	20	3	7	10	1	4	5	5	5	3	6	10	8	5	7	7	11	1	1	—	—
1839.	99	104	41	26	11	14	2	4	11	6	11	12	11	8	17	15	12	9	5	7	3	3	—	1
1840.	127	86	41	21	7	6	3	4	5	4	3	4	8	3	3	6	6	3	5	7	1	—	1	—
1841.	101	128	29	31	9	5	6	3	2	—	3	3	9	2	3	3	3	10	—	3	2	3	—	2
1842.	100	104	27	21	12	13	1	5	5	2	—	1	3	1	7	5	6	7	3	1	2	2	—	—
1843.	122	112	47	35	16	23	13	8	8	4	6	2	6	5	3	6	7	7	6	2	2	2	—	—
1844.	137	132	22	19	8	2	4	3	1	4	6	5	8	3	12	6	1	4	3	2	1	—	1	—
1845.	135	115	41	21	9	10	6	2	5	6	7	8	7	2	13	3	6	2	4	7	—	3	1	—
1846.	131	105	46	40	7	18	5	5	4	—	12	7	10	4	14	7	4	5	7	7	2	1	—	—
Összes.	1212	1103	347	250	94	104	55	39	55	33	56	50	70	37	91	66	56	61	46	50	15	16	3	4

És így elhalt a finemből 888; a nőnemből 710. — A népesség tesz 2759 finemet, és 2780 nőnemet.

Siklósi rovatok.

Évszám	Született		E l h a l t												Jegyzetek.		
			0-3		3-10		10-20		20-30		30-40		40-50			50-60	
	fiú	leány	fiú	leány	fiú	leány	ifju	nő	fi	nő	fi	nő	fi	nő		fi	nő
1837.	93	79	25	25	7	3	6	4	4	11	4	5	6	4	14	10	Lelkek száma fi nő 2066 2071
1838.	97	74	28	12	4	9	5	2	6	6	3	4	3	1	9	12	1846-ban élt 60 éven felül
1839.	96	91	33	32	9	10	3	6	5	3	3	2	2	1	21	5	fi nő 30 27
1840.	93	85	33	15	4	7	3	2	5	1	4	1	2	3	10	8	95 éven felül
1841.	91	99	26	28	11	13	4	4	3	1	4	7	5	3	13	10	fi nő 2 1
1842.	86	77	28	28	10	7	4	3	2	2	3	4	6	7	11	19	Tíz év alatt halottak összes száma
1843.	91	73	34	38	9	8	5	1	4	1	4	7	6	12	26	19	fi nő 699 642
1844.	65	86	26	40	4	8	2	3	4	6	4	3	8	4	26	8	
1845.	96	68	37	33	4	2	4	2	2	2	4	4	4	1	12	16	
1846.	85	90	37	40	12	11	3	4	4	3	4	3	4	4	15	19	
Összesen:	893	822	307	291	74	78	39	31	39	36	37	40	46	40	157	126	

A fenebbi adatokból kitetszik:

a) hogy a népesség nemi aránya, egyes helyeken, csekély különbséggel váltogatja egymást; hol a fi-, hol a nő-nem mutat tekintélytelen többséget. Azonban nagyobb számokat véve fel, békes időkben, még is a finemre esik az általános, noha szinte tekintélytelen többség.

b) fiú-gyermek általánosan több születik mint leány, s leány csak kivételképen és csak kis számoknál olykor valamivel több. Egyre-másra föl lehet venni, hogy mintegy hatszáztólival több fiú születik mint leány.

c) De csaknem szintazon arányban, rendesen több hal el a finemből, mint a nőnemből.

VII.

Magyarországi halálozási tábla.

Kor	Elhalók	Élők	Élők özszege	Közép élethossz.	Hány közül hal el egy?
0	288	1000	24664	24,16	3,47
1	91	712	23664	32,74	7,82
2	43	621	22952	36,46	14,44
3	24	578	22331	38,13	24,08
4	19	554	21753	38,77	29,16
5	17	535	21199	39,12	31,47
6	14	518	20664	39,39	37,00
7	12	504	20146	39,47	42,00
8	11	492	19642	39,42	44,73

Kor	Elhalók	Élők	Élők össz- szege	Közép élethossz.	Hány kö- zöl hal el egy?
9	10	481	19150	39,31	48,10
10	9	471	18669	39,14	52,33
11	8	462	18198	38,89	57,75
12	7	454	17736	38,57	64,86
13	6	447	17282	38,16	74,50
14	5	441	16835	37,67	88,20
15	4	436	16395	37,10	109,00
16	3	432	15958	36,44	144,00
17	3	429	15526	35,69	143,00
18	4	426	15097	34,94	106,50
19	4	422	14671	34,27	105,50
20	4	418	14249	33,59	104,50
21	5	414	13831	32,91	82,80
22	5	409	13417	32,30	81,80
23	5	404	13008	31,70	80,80
24	5	399	12604	31,09	79,80
25	5	394	12205	30,48	78,80
26	5	389	11811	29,86	77,80
27	5	384	11422	29,24	76,80
28	5	379	11038	28,62	75,80
29	5	374	10659	28,00	74,80
30	5	369	10285	27,37	73,80
31	5	364	9916	26,74	72,80
32	6	359	9552	26,11	59,83
33	6	353	9193	25,54	58,83
34	6	347	8840	24,98	57,83
35	6	341	8493	24,41	56,83
36	6	335	8152	23,83	55,83
37	6	329	7817	23,26	54,83

Kor	Elhalók	Élők	Élők ösz- szege	Közép élethossz	Hány kö- zöl hal el egy?
38	6	323	7488	22,68	53,83
39	6	317	7165	22,10	52,83
40	6	311	6848	21,52	51,83
41	6	305	6537	20,93	50,83
42	7	299	6232	20,34	42,71
43	7	292	5933	19,82	41,71
44	7	285	5641	19,29	40,71
45	7	278	5356	18,77	39,71
46	7	271	5078	18,24	38,71
47	7	264	4807	17,71	37,71
48	7	257	4543	17,18	36,71
49	7	250	4280	16,64	35,71
50	7	243	4036	16,11	34,71
51	7	236	3793	15,57	33,71
52	7	229	3557	15,03	32,71
53	8	222	3328	14,49	27,75
54	8	214	3106	14,01	26,75
55	8	206	2892	13,54	25,75
56	8	198	2686	13,07	24,75
57	8	190	2488	12,59	23,75
58	8	182	2298	12,13	22,75
59	8	174	2116	11,66	21,75
60	8	166	1942	11,20	20,75
61	8	158	1776	10,74	19,75
62	9	150	1618	10,29	16,67
63	9	141	1468	9,91	15,67
64	9	132	1327	9,55	14,67
65	9	123	1195	9,22	13,67
66	9	114	1072	8,90	12,67

Kor	Elhalók	Élők	Élők ösz- szege	Közép élethossz.	Hány kö- zöl hal el egy?
67	9	105	958	8,62	11,67
68	8	96	853	8,39	12,00
69	8	88	757	8,10	11,00
70	8	80	669	7,86	10,00
71	7	72	589	7,68	10,29
72	7	65	517	7,45	9,29
73	6	58	452	7,29	9,67
74	5	52	394	7,08	10,40
75	5	47	342	6,78	9,40
76	4	42	295	6,52	10,50
77	4	38	253	6,16	9,50
78	4	34	215	5,82	8,50
79	4	30	181	5,53	7,50
80	3	26	151	5,31	8,67
81	3	23	125	4,93	7,07
82	3	20	102	4,60	6,67
83	3	17	82	4,32	5,67
84	2	14	65	4,14	7,00
85	2	12	51	3,75	6,00
86	2	10	39	3,40	5,00
87	2	8	29	3,13	4,00
88	1	6	21	3,00	6,00
89	1	5	15	2,50	5,00
90	1	4	10	2,00	4,00
91	1	3	6	1,50	3,00
92	1	2	3	1,00	2,00
93	1	1	1	— —	1,00

VIII.

A magyarországi halálozási tábla készítésének módja, és használatának fejtegetése.

Minthogy az egyházi rovatok, nem évről évre az életkornak, hanem — kivéve az első gyermekségi 3 évet, 5 és 10 évenkénti szakaszokra szólva küldettek be: első gondom volt a közöket, nem egyenlően felosztva, hanem Süszmilch és Baumann életkor-évi arányaik szerint egészíteni ki, vagy is az úgynevezett interpolatiókat tenni meg. Ezután összeadtam korévenként, a mindegyikére eső halálozási esetek összegeit; az összes halálozási eseteket egy ezerre reducáltam, s kivettem arány szerint: minden kor-évre mennyi esik azokból? E szerint megkaptam a tábla 1-ső és 2-ik hasábját vagy is oszlop-közét, melyek közül az 1-ső az életkor éveit, folyó rendben 0-tól 93-ig, születéstől elhalálozásig, a 2-ik pedig a kor-évenként történő halálozási eseteket mutatja ki; ezekben azonban nem az elholtakat, hanem az elhalókat, noha a számok, halottak listáiból vétettek. Tudnillik ezen hasáb, azon arány szerinti számokat foglalja magában, melyek szerint milliók közül, az emberek egyes kor-években, tapasztalás után elhalni szoktak, ha 0-tól 93 életkorig, 1000 halálozási esetet veszünk fel. Ezen arány szerint látjuk, hogy 288 gyermek hal el, mielőtt az egy éves kort elérné, 91 az első év befejeztével, 43 érte el a két éves kort, 24 a három évest, s a t.

A harmadik hasáb azon élőket foglalja magában, kiket kor-évenként tapasztalás után, elhalni hagyunk; vagy is a főlvevett ezer halálozást az 0-nál úgy tekintjük, mint még élőket, kik azonban, a 2-ik hasámban kitett ha-

lázások által, kor-évenként megkevesesbednek. Ha tehát az ezer élőlől a 288-at levonjuk, kik az első kor-év lefolyása előtt elhaltak, marad 712, kik az első kor-évet, vagy többet is, megérik. Ha a 712-ből a 91-et levonjuk, a maradék 621, kiadandja azok számát, kik a 2-ik kor-évet s többet, elérték. Ezen számból ismét egy év lefolyása alatt elhal 43, melyet levonva a 621-ből, kijő mind azok száma, 578, kik a 3-ik kor-évet túlélnek. E szerint folytatott levonásokkal készült el a 3-ik, vagy is az élők hasábjá.

A negyedik hasáb, mely „élők összege“ czímet visel, így készült: miután a 3-ik hasáb betölt, az élöket, a legnagyobb korévnél, tehát a 93-ik korévnél kezdve, alulról fölfelé, fokonként összeadtam, s az összegeket korévről korévre beírtam a 4-ik hasádba. E szerint 1 ember lesz 93 éves, 3 lesz 92 éves, 6 haladja meg a 91 évet, 10 a 90-ik kor-évet s a t. Tudnillik ezen 10 közül, 6 egyén 91 éves, 3 egyén 92 éves, egy egyén 93 éves. Ezen összeadást folytattam egész az 0 kor-évig, mi által megtölt a 4-ik hasáb. — Ennek sokféle a használatossága. Példaúl: az 0 kor-évnél kitétt összegből láthatjuk, hogy valamely város vagy tartomány népességének, 24664 lélekből kell állania, ha abban évenként, 1000 halálozás s ugyan annyi születés történik. E szerint ennyi népesség-nél, 1000 újszületett gyermek leend, 712 egy éves, 621 két éves s a t. s ha a hat éves gyermekek már oskolát jární köteleztetnek, évenként 518 gyermek fog belépni az oskolába. — A 20-ik évet 14249 ifjú töltötte be, s a 20 év alatti ifjúság tesz $24664 - 14249 = 10415$. Nagyobb vagy kisebb népesevésnél, könnyű a detri szabály szerint, az arányos számokat kivetni, s a feladatokat szükséghez képest módosítani.

Ezen negyedik hasáb, kimutatja egyszersmind azon

évek összegét is, miket az ugyanazon életkorban álló egyének összesen együtt még leélendnek. Tehát az élők összege, egyszersmind összege azon éveknek is, miket az ugyanazon életkorban álló egyének, összesen együtt még leélendnek. Ha tehát úgy vesszük fel, hogy mindegyike azoknak, kik ugyanazon egy életkorban állanak, egyforma tartamú életkort érend, könnyü lesz mindegyikének kivetni élet-tartamát, ha a még leélendő évek összegét, az élők összegével elosztjuk. És ennek quotiensét nevezzük már közép élethossznak, mely is kor-évenként följegyezve, adja a tábla 5-ik hasábját, ily czím alatt: közép élethossz. Példaúl: azon 26 éves korban álló egyének, kik összesen 389-en vannak, együtt összesen 11811 évet élendnek még le. Ebből egyre egyre $\frac{11811}{389} = 30,36$ esik, ha tudnillik az elhalás évét is teljesen betöltöttnek vesszük. De miután a halálozások az év egész folyamában szoktak történni, biztosan föltehetjük, hogy az év középig szintannyian halnak el, mint mennyien azontúl. Minélfogva igaz-szinűebb dolog, átalában csak félnek venni a halálozási évet. E szerint a közép élethosszat úgy találjuk meg, ha az élők összegét, az élők számával, elosztjuk és a quotiensből felet levonunk. Tehát a 26 éves egyéneknek közép élethosszuk leend: $\frac{11811}{389} - \frac{1}{2} = 30,36 - 0,50 = 29,86$.

Végre a 6-ik hasáb azt mutatja ki, hogy a különböző élet-korokban, évenként mennyi egyénből hal el egy? Ezen hasáb számait úgy vethetni ki, ha az élők számát az elhalókéval elosztjuk. Minthogy tudnillik 1000 gyermek közül, 288 már a születés utáni első évben elhal, tehát $\frac{1000}{288} = 3,47$ közül hal el egy. Már az éves gyermekeknél csekélyebb a halálozás; mert $\frac{712}{91} = 7,82$ közül hal el egy.

Jegyzetek: Az első hasáb a 93 kor-évet mutatja oly évnek, mely tapasztalás után Magyarországon a rendes élet-határ. Ez azonban nem azt teszi, hogy nagyobb népességnél, egy két egyén, nagyobb életkort is ne érhesse.

A 2-ik hasáb számai még hitelesebbek fognának lenni, ha a halálozási tábláknál, minden halottnak halálozási éve és napja mellé, egyszersmind annak születési éve és napja is foljegyeztetnék. Mert csak így tudhatnók meg teljes hitelességgel, hogy az ugyanazon évben születtek közül hányan érnek élemedett, vagy valamely határozott életkort? ekként puhatolhatnók ki a valódi élet-szívosságot a lakosoknál. Most tapasztalásból tudjuk, miként a halott életkora, inkábbára csak a rokonok és bejelentők biztalan foljelentéseik után jegyeztetik be, ezek pedig többnyire vagy csak gondolomra, vagy kerekszámokhoz szítva, szokták megtenni foljelentéseiket.

Az 5-ik hasábnál, mely „közép élethossz“ címet visel, gondosan meg kell különböztetnünk a közép és valószínű élethosszat egymástól, mely kettő gyakran fel szokott eszmében cseréltetni egymással, különösen azon tekintetből, hogy a közép- és valószínű élethosszak, a közép élet-koroknál, nem sokban szoktak különbözni egymástól. — A kettő közti különbség ebben áll: a valószínű élethossz azon évet mutatja ki, melyben az ugyanazon egy kor-évben álló egyéneknek fele része elhal, másik fele része pedig aprónként későbbben hal el; mert csak ezen évig áll egyenlően a valószínűség, hogy azon életkorból ez vagy amaz egyén azt az évet eléri; a-zontúl mindinkább csökken ezen valószínűség. — A valószínű élethosszat ekként lehet feltalálni: az életkor vonalában álló élők száma, kettővel elosztatik, és a quotiensnek megfelelő szám a táblán, ugyanaz élők rovatában

fölkerestetik. A melyik kor-év ezen quotiensek megfelelő élők számával egy vonalban álland, az fogja kimutatni: hány évet fog még valószínűleg élni a kérdéses egyén? ha tudnillik abból az egyénnek jelenlegi életkorát levonjuk. Példaúl: ha azt akarom megtudni: hogy egy 31 éves egyénnek, mi a valószínű élethossza? vagy is meddig élhet még valószínűleg? a táblán a 31 kor-évnek megfelelő élők számát, a 364-et elosztom 2-vel, lesz a quotiens 182. Ezt a számot szinte az élők rovatában, az 58-ik kor-év vonalában találom fel; tehát az egyénnek jelenlegi életkorát, a 31 évet levonván az 58-ból, megtudom, hogy az még valószínűleg 27 évet fog élni. Ha kiszámításomat igen pontosan akarom eszközölni, s teszem, az életkor vonalában álló élők számának fele, egygyel sem egyezik a táblán, hanem két szám közé esik, akkor ezeknek nagyobbikából kivonom az élők felezett számát, a két szám differentiáját elosztom a nagyobb szám vonalában eső halottak számával, és a quotientst hozzáadom a kisebb kor-évhez. Példaúl: ha azt akarom megtudni, hogy egy 20 éves egyénnek mi a valószínű élethossza? a 20-ik kor-évvel egy vonalban álló 418 számot felezem; kijő 209. Ezen szám a táblán nem található, hanem esik a 214 és 206 közé. Tehát a 209-et levonom a 214-ből; lesz a differentia 5. Ezt elosztom a nagyobb kor-év halott-számával, 8-al, mi fog adni $\frac{1}{2}$ évet és másfél hónapot. Ezt hozzáadván a kisebb életkorhoz, tudnillik az 54-hez, lesz a 20 éves egyén élethossza, jelenlegi életkora levonása után, $34\frac{1}{2}$ év és másfél hónap. — A különbség a valószínű és közép élethosszak közt, gyermekeknél nagyobb, férfi-koroknál csekély. Példaúl: 4 éves gyermek valószínű élethossza 41 év, $1\frac{1}{2}$ hónap és 6 nap; ellenben közép élethossza $38\frac{1}{2}$ év és 3 hónap. 31 éves férfinak valószínű élethossza 27 év, közép élethossza pedig $26\frac{1}{2}$ év és 3 hónap. 27 évesnek valószí-

nő élethossza 29 $\frac{1}{2}$ év és 3 hónap; közép élethossza pedig 29 év és 3 hónap.

IX.

Összehasonlítások és észrevételek, magyarországi halálózási táblánk kimutatásaira nézve:

Graunt volt az első, ki 1666-ban, London adatai után, halálózási táblát készített, de szülöttek és halottak közti minden párvonalazás nélkül. Utána csakhamar, 1693-ban, Halley, a híres csillagász, Breslau adatai után. Németországban Neumann készített egyet, Breslaunak 5 évi adatai után. Deparcieux 1746-ban, több táblát állított elő, de csak a párisi tontinistákra szólókat. Később Süssmilch, Baumann, több tartományt foglalva össze, Price Northampton városát, Milne Carlisle városát véve fel, készítettek halálózási táblákat. Vargentin készített Svéciára, Kerseboom Hollandiára, Simpson Londonra, Davillard Franciaországra, Gebhard Baváriára és Brune Poroszországra nézve. — Ezen tábláknak nagyobb része, csekélyebb halálózásra mutat mint a miénk, a mennyiben azokban az élet-határ éve 95-re, sőt azon felül is esik, míg a miénken 93 a határ-év. Azonban csalatkoznék, ki ezen különbözőség fő okát, akár a magyarországi népiségek csekélyebb élet-szívosságában, akár az éghajlat ártékony befolyásában, akár az erkölcsiség nagyobb romlottságában, s a t. keresné; az főképen abban fekszik, hogy a születés utáni első évben, nálunk aránylag számos csecsemő hal el, úgy hogy a szülöttek számának fele, már a 8-ik év előtt elhal; mi természetesen a halálózás későbbi sorait megcsökkenti, megrövidíti. Másik fő oka abban rejlik, hogy az elősorolt halálózási táblák és miénk közti össze-

hasonlítás, csak tökéletlen lehet. Ugyanis amazoknak némelyike, csak egyes városok vagy csekély számú halálozási esetek adatai után készült, legtöbbször egy, sőt másfél századdal ezelőtt; némelyike pedig válogatott társulatokat vett fel, mint például a Deparcieux táblája, mely egyedül tontinistákra szól; holott tontine-társulatba rendszeresen csak olyan áll be, ki ép egészséges test-alkotásánál s élet-szívságánál fogva, abból nyereséget húzni reményl. Brune pedig, csak a 20 éven felülieket vette fel táblájában; míg ellenben a magyarországi halálozási tábla, úgy veszi fel a népességet, miként azt találja, egészségest, beteget, gyermeket és öreget összevéve.

A többi közt, még leginkább húzhatni párvonalat Magyarország táblájára nézve, a Süszmilchével, melyet később Baumann igazított ki, s mely több életbiztosító-intézetek által alapúl fogadtatott el, különböző szerencsével; noha ezen tábla ellen is az a kifogás lehet, hogy annál egymástól igen távol fekvő s legkülönbözőbb éghajlatú, nagyságú s a t. tartományok, különböző években vétettek számításba. Ezen tábla szerint, a 17 évnél hal el fele a szülötteknek. A születés utáni első évben, minden negyedik csecsemő hal el, nálunk minden 3,47. A legcsekélyebb halálozás, a 11-ik kor-évnél mutatkozik, melynél 132 közül hal el egy; nálunk a 16-ik kor-évnél, melynél 144 közül hal el egy. A közép élet-koroknál, a 28-ik kor-évnél kezdve, sok helytt csekély a két tábla közti különbség; hol a Süszmilch táblája, hol a miénk mutat nagyobb halálozást. Az élet véghatára Süszmilchnél 95 esztendő.

Azonban nálunk a gyermekeknek, különösen a csecsemőknek oly tetemes halálozása, minden esetre nagy figyelmet érdemel. Ennek fő okai, véleményem szerint, e következők lehetnek:

1) A bábáknak, főkép a falusiaknak értetlenségök, azoknak különbféle babonás, kurúzsoló és ferde eljárásaik, a gyermek-ágyasok és csecsemők körül.

2) Csekély bizalma köznépünknek az orvosok iránt, mit különösen a költekezés kímélése ápol.

3) A tehén-himlő-öltásnak, több vidékekbeni elhanyagolása, vagy legalább hanyag kezelése.

4) Vénusbeli kicsapongások, mik a házasságon kívüli gyermekeket, főkép városainkban igen megszaportították; már pedig népesség-tanári tapasztalások szerint, a házasságon kívüli gyermekeknek, alig $\frac{1}{16}$ része ér ember-kort!

5) A szeszies italokkal visszaélés, mit azoknak bősége és ólcsósága idéz elő.

6) A köznép téli lak-szobáiban, szálas és apró-marha együtt-tartása magával a családdal; a szellőztetés elmulasztása által megromlott levegő, télen a szükséges mozgás hiánya mellett, a fris sertés-hússali gyomor-terhelések, ellenben nyári zaklató kemény munkák, s a t. Egy szóval mindazon okok, mik a szülék egészségét megromlaltatni képesek.

7) Szülék hanyagsága gyermekeik körül, dajkák általi szoptatások, kised-óvások gyér száma, s a t.

Egyébiránt, miután érintettem, hogy a magyarországi halálozási tábla, úgy vette fel a népességet, a mint az egyesesen, gyermeket, öreget és beteget összevéve áll, az élet-biztosítottak pedig, némileg válogatott s nagyobbára a míveltebb osztályokhoz tartozó egyénekből szoktak összealakúlni: következik, hogy táblánk is, egy új biztosító intézetnek, az elsőbb években, csak némi tájékoztató, nem pedig teljes biztosító alapúl szolgálhat, s azon intézetnek is szüksége leend, miként vala minden külföldi élet-biztosító intézetnek, arra, hogy elsőbb évekbeni ta-

pasztalataival összevetvén fölvelt tábláját, azt követendő kezeléséhez igazítsa ki, vagy némely londoni életbiztosító-intézetek példájára, száztóliákat vessen kimutatásai után.

X.

A hivatalos nép-összeírások, több akadályok miatt, egy országban sem lehetnek oly pontosak, tökéletesek, mint ohajtható volna. Ugyanis ezek iránt, ritkán nem leseng a köznépnél valami gyanakodás; majd katona-szedés, majd adó-nevelés s a t. elómunkálatainak tekinti azokat, szívesen eltagad vagy elferdít feladásaiból valamit, az életkorokat rendesen csak találomra, kerek számokhoz szítással jegyezteti be; az összeírás alkalmával távollévőket, csárdákban, pusztákon lakókat, vagy kihagyja, vagy csak nagygyából adja fel; a siető s munka monotomájába únt tisztviselők pedig, kevés érdeket lelvén a munkálat teljességében, s az nem is igen lehetvén mindenben ellenőrizhető, apróbb hiányokon nem igen szoktak fenakadni. A legtökélyesebb népösszeírási adatokat, az egyházak lelkész urai gyűjthetnék mindenütt, ha tudnillik pontos vitele mellett anyakönyveiknek — melyeket újabb időkben, Felsőbb Rendeleteknél fogva, kielégítőbbeknek reménylhetünk — egy külön, több rovatokkal ellátandó lajstromot vezetnének, melyben az egyház minden élő tagjai pontosan bejegyeztetnének, az időnként történő születésekkel, házasságokkal és halálozásokkal együtt; úgy azonban, hogy

a) az élőnek állapotja: nőtlen-e vagy házas? vagy özvegy? foglalkozása s élet-kora, a születési év kitételével pontosan följegyeztessék.

b) A születésnél megkülönböztessenek, a halva vagy idétlenül szülöttek, az iker-gyermekek, s a házasságon kívül szülöttek.

c) A nősüléseknél, följegyeztessék a vőlegény és mátka élet-koraik, s mindegyikének első-e e nősülése, vagy már többszöri?

d) A halálozásoknál, minden esetben, ki kellene tétetnie a halott születési évének is, a betegségnek, mely

a halált okozta, hol orvos létezik, orvosi, hol nem létezik, más telhető hitelességű feladások után.

e) az idegenek és bevándorlottak, külön rovatba jönének.

f) Nem ártana még az egyház hivei közt található nyomorékoknak is, milyenek a vakok, mankós lábuak, nehéz kórságosak, bénák, siket-némák s a t. egy rovatot szánni. Idő-jártával ezen rovat, felállítandó ápodák, kórházak, s más helyi, kerületi vagy országos intézeteknek, tájékozó adatokat bírna nyújtani.

Ily lajstromozásoknak, kiszámíthatlanok fognának lenni idveik. Azonkívül, hogy egy országos, tökélyes népösszeírásnak legbiztosabb alapjaiúl szolgálhatnának, figyelmeztetések által, sok idves rendszabályokra nyújthatnának, kormány-férfiainál s helybeli előljárásgoknál alkalmakat, melyek által számos, a népesedésnek káros visszaélések, babonák, kurúzsolások, erkölcs-súlyedések s a t. orvosoltathatnának; orvosok, bábák, himlő-oltás s a t. hiányai pótolthatnának. Orvos urak ily lajstromozások által, új állomásaikon, némileg orvos-physicai és orvos-politicaei ismertetét nyerhetnék vidékeiknek; mihez most csak több évi tapasztalás után juthatnak; a statisticusok, az ország ismertetése minden fontos adataival elláttathatnának. De legtöbbet nyernének magok a lelkész urak. Ugyanis ily lajstromozás vezetése által, jobban kiismerhetnék egyházaik hiveit, minden viszonyaikra, anyagi és szellemi állapotjaikra, erkölcsiségeikre s a t. nézve, mint különben félszázados köztök-lakás által bírhatták volna kiismerni őket. Ennélfogva tanácsadásaik, tanításaik, intéseik s előljárásgnál teendő orvoslás-sürgetéseik által, valódi atyjaik lehetnének egyházaiknak. Az ily lajstromozás körüli fáradalom oly csekély, mely annak idveivel épen nem áll arányban, s inkábbára csak pontosságot igényel. — Ennyit figyelmeztetésül, többre jogosítva nem lévén.

Dr BALLAGI GÉZA.

